

สินค้าสัตว์ป่า: ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของ
ผู้ค้าลาวในตลาดชายแดนไทย - สปป. ลาว*
(Wildlife Products: Practices of Everyday
Life of Laotian Petty Traders in a Thai -
Lao Border Marketplace)

สุดารัตน์ ศรีอุบล**

(Sudarat Sriubon)

จักรพันธ์ ชัดชุมแสง***

(Jaggapan Cadchumsang)

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ตลาดชายแดน: ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้าลาวในพื้นที่ชายแดนไทย - สปป. ลาว” หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมกลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ภายใต้โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านสังคมศาสตร์ - มนุษยศาสตร์.

** นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Graduated student, Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University).

*** อาจารย์ประจำ สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Lecturer, Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University).

Received: May 14, 2018

Revised: September 17, 2018

Accepted: December 11, 2018

บทความวิจัย

วิชาการ

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้าลาวในการค้าขายสัตว์ป่าข้ามพรมแดนไทย - สปป. ลาว จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลภาคสนามโดยวิธีการสัมภาษณ์ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้รู้ในชุมชนเจ้าหน้าที่รัฐไทย ผู้ค้าลาวข้ามพรมแดน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมการค้าขายแดน และผู้ซื้อสินค้าชาวไทย

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ค้าลาวได้ใช้กลวิธีต่าง ๆ ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจข้ามพรมแดนที่เป็นการลักลอบขนส่งสินค้าผิดกฎหมาย อาทิ การใช้ปฏิบัติการตบตาเจ้าหน้าที่รัฐไทย ในการขายสินค้าที่ถูกกฎหมายบ้างหน้าแต่จะขายสินค้าประเภทสัตว์ป่าตามใบสั่งซื้อจากผู้บริโภค ปฏิบัติการดังกล่าวเกิดขึ้นเพื่อปรับกิจกรรมการค้าให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของรัฐในมิติที่เกี่ยวข้องกับกฎระเบียบต่าง ๆ ในการควบคุมการเดินทางข้ามแดนของผู้คนและสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อห้ามการซื้อขายสินค้าที่ระบุไว้ในอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora - CITES) อนุสัญญาฯ ดังกล่าวส่งผลให้ผู้ค้าลาวไม่สามารถขายสัตว์ป่าได้อย่างเปิดเผยและเป็นอิสระดังเช่นในอดีต ผู้ค้าลาวจึงต้องใช้ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน โดยอาศัยพื้นที่ เวลา และโอกาสในการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐไทยเพื่อให้กิจกรรมการค้าสัตว์ป่าให้สามารถดำเนินต่อไปได้

คำสำคัญ: ผู้ค้าลาว, สินค้าสัตว์ป่า, ตลาดชายแดนไทย - สปป. ลาว, ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน

ABSTRACT

This article investigates patterns of negotiation of Laotian petty traders in their trans - border trade of wild fauna at a Nong Mon village border trade checkpoint. The data employed in this article were drawn from qualitative research, of which data collection techniques comprise literature review, in - depth interviews, and participant and non - participant observations. Selected key informants included community seniors, Thai government officials, trans - border Laotian petty traders, and other people participating in trans - border trading activities.

Research results found that the Laotian petty traders have employed different tactics in their illegal trans - border economic activities. For example, a practice of deceptive conduct to avoid inspections of unlawful products by Thai officials. That is to say, some Laotian petty traders open a stall selling general products at the border market, but they sell wild fauna secretly when they have an order from customers. Such a practice is one of the tactics exercised by the Laotian petty traders in order to deal with the restrictiveness of border control regulations, the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES) in particular. Under the regulations determined and implemented by CITES, the Laotian petty traders cannot sell wild fauna openly and freely as they did in the past. Therefore, they have no choice but to use a practice of everyday life through space,

176 | วารสารไทยคดีศึกษา ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2562)

time, and opportunity in negotiating with Thai officials so that they can continue to trade wild fauna.

Keywords: Laotian Petty Traders, Wildlife Products, Thai - Lao Border Marketplace, Practice of Everyday Life

บทนำ

การพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนับตั้งแต่ ค.ศ. 1992 เป็นต้นมา ได้ผลักดันให้ประเทศสมาชิกหกประเทศ ประกอบด้วย ไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และจีนตอนใต้เข้าสู่ศักราชใหม่แห่งการพัฒนา โครงการพัฒนาในกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub - region - GMS) มีเป้าหมายสำคัญ คือ การสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อกระจายความมั่งคั่งและลดความยากจนในภูมิภาค การพัฒนาดังกล่าวทำให้พื้นที่ชายแดนแม่น้ำโขงถูกผนวกเข้ามาในระบบเศรษฐกิจระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับโลก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมภายใต้ความร่วมมือของกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

การเปลี่ยนแปลงที่มุ่งเน้นส่งเสริมการเปิดเสรีด้านเศรษฐกิจจึงเป็นผลมาจากการรับอิทธิพลทางความคิดภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่ Appadurai (1996) มองว่าแนวคิดโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลให้พรมแดนระหว่างประเทศมีการเปิดกว้างมากขึ้น เกิดการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนที่ทวีความเข้มข้น จึงส่งผลให้รัฐอ่อนแอลง เขตแดนของรัฐและอำนาจรัฐในพื้นที่ชายแดนจะถูกลดทอนลงด้วยสถานะข้ามชาติ เกี่ยวกับการไหลเวียนของผู้คน สื่อ เทคโนโลยี ทุน และความคิด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม Walker (1999) กลับมองว่า การเปิดเสรีทางการค้าไม่ได้ทำให้รัฐชาติลดบทบาทลง แต่รัฐมีการปรับเปลี่ยนบทบาทในการควบคุมและอำนวยความสะดวกในพื้นที่ชายแดน นอกจากนี้ Walker ยังมองว่า รัฐชาติไม่ได้มีอำนาจที่จะกำหนดกติกาต่าง ๆ ในบริเวณชายแดนแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ผู้คนชายแดนล้วนมีความสามารถเป็นผู้กระทำการที่สามารถสร้างสรรค์ ตอบโต้ ต่อรอง ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ โดยข้อเสนอของ Walker เป็นการมองบทบาทของรัฐเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากเกินไป แต่ในงานศึกษานี้ให้ความสำคัญในการมองรัฐออกเป็นหลายระดับ ทั้งองค์กรเหนือรัฐ รัฐส่วนกลาง และรัฐท้องถิ่น ที่มีทั้งการประสานความร่วมมือและต่อรองระหว่างกัน

ความพยายามดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการจัดตั้งพื้นที่ทางเศรษฐกิจใหม่ที่พัฒนาควบคู่ไปกับสิ่งที่เรียกว่า “ระบอบใหม่ของการกำกับควบคุม” ที่ปรากฏให้เห็นผ่านการเกิดขึ้นของเมืองชายแดน เขตเศรษฐกิจพิเศษ ด่านตรวจคนเข้าเมือง ด่านควบคุมสินค้าศุลกากร (Chinnak 2012) รวมทั้งการเกิดขึ้นของจุดผ่อนปรน โดยรัฐบาลไทยได้มีเป้าหมายในการเปิดจุดผ่อนปรนเพื่อเป็นช่องทางในการส่งเสริมความสัมพันธ์ของประชาชนในระดับท้องถิ่น โดยมีการผ่อนปรนให้มีการค้าขายสินค้าอุปโภค - บริโภคที่จำเป็น และมีการกำหนดรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับบริเวณจุดผ่อนปรน อาทิ มาตรการการควบคุมดูแลการผ่านเข้า - ออกจุดผ่อนปรนของประชาชนจากประเทศเพื่อนบ้าน การระบุประเภทสินค้าที่ไม่อนุญาตให้ค้าขาย ณ จุดผ่อนปรนทางการค้า เป็นต้น (Government public relations department 2016)

การเกิดขึ้นของจุดผ่อนปรนบ้านหนองมน¹ ส่งผลให้พื้นที่ชายแดนบ้านหนองมน จากเดิมที่ผู้คนและสินค้าสามารถข้ามแดนได้อย่างเสรี ได้ถูกกำกับดูแลภายใต้การสอดส่องของรัฐ โดยรัฐมีการสร้างระเบียบกฎหมายของรัฐชาติและระหว่างรัฐชาติ ผู้คนชายแดนจึงจำเป็นต้องปฏิบัติตามขั้นตอน กฎระเบียบการค้า จากหน่วยงานรัฐที่ได้มีการระบุประเภทสินค้าและปริมาณสินค้าที่อนุญาตให้ซื้อขายแลกเปลี่ยน มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจนเมื่อเดินทางข้ามพรมแดน รวมทั้งมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่และระยะเวลาที่ชัดเจนนอนในการเปิด - ปิดจุดผ่อนปรน (Taotawin 2009) นอกเหนือจากกฎหมายที่สร้างขึ้นระหว่างรัฐและกฎหมายที่เป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่นทั้งสองฝั่งแล้ว จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ยังถูกผนวกเข้ากับบริบทของสังคมโลก ในฐานะที่เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีการบังคับใช้กฎหมายความร่วมมือระหว่างประเทศที่สมาชิกทั่วโลกได้ลงนามในอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้จะสูญพันธุ์ (The Convention on

¹ ชื่อสถานที่และบุคคลที่ปรากฏในบทความนี้เป็นนามสมมติทั้งสิ้น.

International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อนุสัญญาไซเตส” (Manisai 2008) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อควบคุมไม่ให้การค้าสัตว์ป่าและพืชป่าระหว่างประเทศที่เป็นภัยคุกคามการอยู่รอดของชนิดพันธุ์ในธรรมชาติ โดยเฉพาะสัตว์ป่าและพืชป่าที่มีสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ (Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation 2016) ผลจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกในอนุสัญญาไซเตสทำให้การค้าขายแลกเปลี่ยนข้ามพรมแดนในพื้นที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ที่เคยมีวิธีการค้าขายตามประเพณีในการค้าขายสัตว์ป่า ได้ถูกแบ่งเส้นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เกี่ยวกับวิธีการค้าแบบดั้งเดิมที่เรียกว่าเป็น “การค้าขาย” (Trading) กลายเป็นสิ่งใหม่ที่ถูกเรียกว่าเป็น “การลักลอบ” (Smuggling) (Solomon 1970)

การรวมกลุ่มกันเป็นอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงและการลงนามเป็นสมาชิกในอนุสัญญาไซเตส ที่กล่าวมาข้างต้นจึงส่งผลให้เกิดการบังคับใช้กฎหมายความร่วมมือระหว่างประเทศในพื้นที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จากการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่สัตว์ป่าเป็นเพียงสินค้าประเพณีได้กลายเป็นสินค้าต้องห้าม การค้าขายสัตว์ป่าข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นจึงถือเป็นการค้าที่ไม่เป็นทางการหรือการค้านอกระบบ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ด้วยกรอบแนวคิดที่หลากหลาย เช่น มุมมองทางการเมืองและภูมิรัฐศาสตร์ ที่มีมุมมองว่า พื้นที่ชายแดนมักสัมพันธ์กับวิถีปฏิบัติ (Practice) ของรัฐ ในแง่ที่เป็นมาตรการ แนวทาง และวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งกรอบแนวคิดที่รัฐใช้ในการดำเนินการหรือกระทำต่อพื้นที่เหล่านั้นอย่างเป็นแบบแผน ซึ่งจะถูกกำหนดโดยปัจจัยที่สำคัญได้แก่ อำนาจอธิปไตยของรัฐ ตัวตนของรัฐ และหลักการและบรรทัดฐานของสังคมระหว่างประเทศซึ่งรัฐที่เป็นสมาชิกยึดถือร่วมกัน การลักลอบข้ามพรมแดนจึงกลายเป็นปฏิบัติการที่ฝ่าฝืนอำนาจอธิปไตย มีนัยยะของการเป็นภัยคุกคาม เป็นความสัมพันธ์ที่ต่อสู้ช่วงชิง ขัดแย้งเชิงผลประโยชน์ ระหว่างหน่วยงานรัฐกับผู้ทำการค้านอกระบบ

มุมมองนี้อาจมองโดยยึดผลประโยชน์ของชาติเพียงอย่างเดียว (Pitipat 2010) ในขณะที่มุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้หันมาให้ความสนใจกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของรูปแบบและเส้นทางการค้าที่เกิดขึ้นก่อนการแบ่งเส้นเขตแดนรัฐชาติ ที่ไม่ได้ติดอยู่กับกรอบของความเป็นรัฐ นอกจากนี้ยังมองว่าการค้าชายแดนที่ไม่เป็นทางการ อาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากการสมรู้ร่วมคิด หรือการตกลงต่อรองเรื่องผลประโยชน์ที่มีความซับซ้อนของอำนาจรัฐและผู้ค้าชายแดน (Sangkhamanee 2012)

งานศึกษานี้จึงมีความสนใจในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตลาดชายแดนจุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ภายหลังจากการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ที่ส่งผลให้เกิดการสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ในการควบคุมกำกับการค้าเงินกิจกรรมเศรษฐกิจในพื้นที่ตลาดชายแดน ทำให้คนท้องถิ่นชายแดนที่เคยดำรงชีพผ่านการค้าขายข้ามพรมแดนแบบเสรี จำเป็นต้องมีการดิ้นรน ปรับตัวต่อตรงกับระเบียบของชาติ ที่เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าอำนาจรัฐในพื้นที่จุดผ่อนปรนมีความเลือนไหล ทั้งเข้มข้นและยืดหยุ่นขึ้นกับช่วงเวลาของรัฐแต่ละกลุ่มเข้ามาควบคุมกำกับ ดูแลการดำเนินกิจกรรมการค้าของผู้คนชายแดน โดยเจ้าหน้าที่รัฐประกอบด้วยหลากหลายกลุ่มและหลายระดับ เช่น สำนักเลขาธิการไซเตส สังกัดองค์กรระหว่างประเทศ เจ้าหน้าที่ด่านศุลกากร เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช หน่วยเฝ้ารักษาความสงบเรียบร้อยตามลำน้ำโขง (นรข.) ทหาร ตำรวจ ตำรวจตระเวนชายแดน เป็นตัวแทนของเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลาง และชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) เป็นตัวแทนของเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น เป็นต้น (Northeastern Strategic Institute Khon Kaen University 2004) การเกิดขึ้นของระเบียบกฎเกณฑ์ในการควบคุมจัดการผู้คนในพื้นที่ชายแดนส่งผลให้ผู้ค้าลาวมีการใช้กลวิธีต่าง ๆ ในการต่อรองเพื่อให้สามารถดำรงชีพด้วยการค้าขายสัตว์ป่าที่เป็นอาชีพประเพณี แต่ถูกรัฐนิยามว่าเป็นการค้าที่ผิดกฎหมายและมีการลักลอบข้ามพรมแดน

มุมมองเช่นนี้ได้เป็นการกดทับหรือเบียดขับผู้ค้าลาวกลุ่มนี้ให้เป็นกลุ่มคนที่ต้องมีการควบคุม สอดส่อง และตรวจตราอย่างเข้มงวด งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้าลาวในการดำเนินกิจกรรมการค้าข้ามพรมแดนที่จะเผยให้เห็นถึงจังหวะ เวลา และโอกาสที่ทำให้ผู้ค้าลาวมีกลวิธีปฏิบัติการในรูปแบบต่าง ๆ ในการขนส่งสินค้าประเภทสัตว์ป่าข้ามพรมแดน

กรอบแนวคิดและทฤษฎี

บทความนี้ใช้แนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน (Practices of Everyday Life) ของ Michel de Certeau เป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา แนวคิดดังกล่าวชี้ว่าการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นเรื่องของการแย่งชิงและต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้กำหนดกับผู้ใช้อย่างที่ไม่ใช่ความสัมพันธ์ทางเดียว แต่เป็นวงจรของอำนาจที่หมุนเวียนอย่างไม่สิ้นสุดในชีวิตประจำวัน (Kunpol 2008) เขาจึงอธิบายการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านการใช้ศัพท์สองคำ คือ “ยุทธศาสตร์” (Strategy) กับ “กลวิธี” (Tactic) “ยุทธศาสตร์” (Strategy) หมายถึงเป็นการควบคุมของฝ่ายที่มีอำนาจ เป็นการกระทำของอำนาจที่มีฐานที่มั่นชัดเจน หรือสิ่งที่มีความต้องการมีพื้นที่ชัดเจน ยุทธศาสตร์เป็นรากฐานที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ประกอบด้วยเป้าหมายและการกระทำที่สามารถจัดการได้ (Srethachau 2009) ส่วน “กลวิธี” (Tactic) หมายถึง การกระทำที่ไม่มีตำแหน่งแห่งที่ของตัวเอง แต่แฝงอยู่ในเครือข่ายของอำนาจ อาศัยจังหวะและโอกาสในการฉวยประโยชน์หรือต่อรองกับอำนาจ กิจกรรมในชีวิตประจำวันมีกระบวนการทำงานของกลวิธีที่มียะของการต่อสู้ ขว่งชิง ต่อรอง และการจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การทำงานของ “กลวิธี” จึงสะท้อนถึงการเบียดแทรกเข้าไปในพื้นที่ของอำนาจ การเอาตัวรอดหรือการลักลอบ จึงเป็นกลวิธีที่เกิดขึ้นในภาวะที่สถานการณ์บังคับ (Kunpol 2008)

ในส่วนของการวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้แนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน คือ วิทยานิพนธ์เรื่อง “ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนปางเบซาร์ ไทย - มาเลเซีย” ของ Bunprakan (2008) พบว่า การค้าข้ามแดนต้องต่อรองกับกฎระเบียบของรัฐชาติและต่อรองกับหลักศาสนาอิสลาม เช่น การขนส่งสินค้าที่ต้องลักลอบนำสินค้าข้ามแดนจากไทยมาขายยังตลาดอาเก็ด การหลบหลีก การตรวจจับของเจ้าหน้าที่ซึ่งต้องใช้หลากหลายวิธีที่ทำให้เห็นกลวิธีที่ซับซ้อนและหลากหลายของกลุ่มผู้ค้ามุสลิมข้ามแดน ส่วนงานของ Chenchaiyaphum (2013) ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวบ้านในพื้นที่ท่องเที่ยวบ้านสะหว่าง เมืองวังเวียง แขวงเวียงจันทน์ สปป. ลาว” ได้ทำการศึกษาเมืองวังเวียง ปัจจุบันพื้นที่ในหมู่บ้านได้ถูกเปิดให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวต่างชาติและกลุ่มทุนเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ส่วนชาวบ้านกลับไม่ได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการท่องเที่ยว หากแต่มีการปรับตัวและเลือกใช้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับนโยบายของรัฐ กลุ่มทุน และนักท่องเที่ยวผ่านกระบวนการรวมกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มห้วยยาง กลุ่มเรือคายัก กลุ่มสามล้อรับจ้าง เป็นการใช้งบประมาณทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่น ได้แก่ ประเพณีท้องถิ่นและวัด มาเป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อสู้ต่อรองกับคนนอกพื้นที่และถือว่าการสร้างพื้นที่และธำรงรักษาวัฒนธรรมให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสทุนนิยม

นอกจากนี้ในบทความของ Tathip (2014) เรื่อง “ตลาดชองจอม: อำนาจและกลยุทธ์ปฏิบัติการของคนท้องถิ่นบริเวณพรมแดนไทย - กัมพูชา” พบว่า วิถีชีวิตของคนท้องถิ่นในตลาดชองจอมภายใต้การนิยามความหมายของการเป็นพื้นที่ชายแดนไทย - กัมพูชา ที่ต้องเผชิญกับกลุ่มอำนาจและอิทธิพลของหลากหลายกลุ่มทั้งอำนาจรัฐส่วนกลาง อำนาจเอกชน และอำนาจท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นต้องมีกลยุทธ์ที่หลากหลายเพื่อในการในการต่อสู้ ต่อรอง ทั้งในรูปแบบการสร้าง

ความสัมพันธ์กับหัวหน้าตลาด เพื่อใช้ความสัมพันธ์อันดีที่มีกับหัวหน้าในการเจรจาเพิ่มแผงหรือขอลดค่าเช่า และกลยุทธ์แบบพึ่งพิงและอิงสีธรรมที่ใช้ในการอ้อนวอนกับนายทุนที่บางครั้งเรือนำที่ดินไปจำนอง แต่ไม่สามารถนำเงินต้นและดอกเบี้ยไปชำระคืนได้ จึงมีการอ้อนวอนขอแบ่งที่ดินจำนวนเล็กน้อยเพื่อสร้างเป็นบ้านหลังเล็กและต่อเติมเป็นเพิงเพื่อขายอาหารตามสั่งและช่วยดูแลที่ดินแปลงนั้นให้กับนายทุนเป็นการตอบแทน ส่วนงานศึกษาของ Promanus & Lapanun (2017) ที่ปรากฏในบทความเรื่อง “การต่อรอง ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน และอำนาจในตลาดชายแดนไทย - กัมพูชา กรณีศึกษาแรงงานเข็นรถรับจ้างขนส่งสินค้าชาวกัมพูชา ตลาดโรงเกลือ อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว” ที่พบว่า คนเข็นรถรับจ้างมีปฏิบัติการรัฐและกลุ่มทุน ทั้งในมิติของปฏิบัติการตบตาในการต่อรองกับการเก็บเงินนอกระบบปฏิบัติการเลือกเส้นทาง เพื่อลดระยะทางและเวลาในการขนส่งสินค้า ปฏิบัติการหาลูกค้าในช่วงซบเซา รวมทั้งมีการประท้วงเพื่อต่อรองเรียกร้องความเป็นธรรม โดยปฏิบัติการดังกล่าวเกิดขึ้นเพื่อต่อรองกับรัฐเพื่อหลีกเลี่ยงการชำระภาษีที่คนเข็นรถไม่สามารถรับรู้ได้ว่าภาษีที่รัฐเรียกเก็บเป็นรายได้ของใครหรือหน่วยงานใด นอกจากนี้คนเข็นรถรับจ้างยังมีปฏิบัติการกับกลุ่มทุนเกี่ยวกับข้อกำหนดของตลาดในการกำหนดเส้นทางในคนเข็นรถสัญจร แต่คนเข็นรถได้อาศัยช่วงเวลาที่เขาหน้าที่รักษาความปลอดภัยผลอในการแอบใช้เส้นทางที่อำนาจทุนห้ามใช้

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการต่อรอง หรือฉกฉวยโอกาสของคนในท้องถิ่นชายแดนที่มีกลวิธีในการต่อรองกับยุทธศาสตร์ทั้งจากรัฐและนายทุน อย่างไรก็ตามในงานศึกษาที่ผ่านมามักมองรัฐเป็นเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งและมองรัฐมีเพียงกลุ่มเดียว แต่ในบทความนี้ได้มองรัฐที่มีการสร้างยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับข้อห้ามในการซื้อขายสินค้าประเภทสัตว์ป่าตามอนุสัญญาไซเตสในพื้นที่ตลาดชายแดน และส่งผ่านยุทธศาสตร์หรือกฎหมายดังกล่าวให้ถูกนำมาปฏิบัติในพื้นที่ รัฐที่มีบทบาทในการควบคุม กำกับ ดูแลการดำเนิน

กิจกรรมการค้าของผู้คนในพื้นที่ชายแดนจึงมีหลายระดับ ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่จากองค์กรเหนือรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลาง และเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น

ในส่วนของการทบทวนแนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของ Certeau (1984) ผู้เขียนนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายปรากฏการณ์การเดินทางข้ามแดนของผู้ค้าลาวเพื่อค้าขายสินค้า โดยการศึกษาการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจข้ามพรมแดนที่กล่าวมาข้างต้นจะทำให้ผู้เขียนเห็น “กลวิธี” (Tactic) ของผู้ค้าชายแดนที่เป็นการหาช่องว่าง จังหวะ และโอกาสที่เกิดขึ้นกับยุทธศาสตร์ของรัฐที่มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์การค้าข้ามแดนหลังจากการเกิดขึ้นของจุดผ่อนปรน โดย “ยุทธศาสตร์” (Strategy) ของรัฐคือข้อห้ามการค้าซื้อ - ขายสินค้าที่ระบุในอนุสัญญาไซเตส (CITES) ยุทธศาสตร์ของรัฐที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ ผู้ค้าลาวมีการต่อรองกับการใช้อำนาจของรัฐในการละเมิดกฎหมาย ที่ปรากฏอย่างชัดเจนในการลักลอบค้าขายสัตว์ป่า โดยกลวิธีของผู้ค้าชายแดนได้มีการอาศัยช่องว่างทางยุทธศาสตร์ของรัฐผ่านการควบคุมพื้นที่ตลาดชายแดนที่ไม่ได้มีความเป็นหนึ่งเดียว หากแต่มีทั้งรัฐท้องถิ่น รัฐส่วนกลาง และองค์กรเหนือรัฐ ซึ่งในบางครั้งหน่วยงานดังกล่าวมีทั้งการประสานความร่วมมือและความไม่ลงรอยกัน

การศึกษาปฏิบัติการของรัฐและผู้ค้าลาวจะสะท้อนให้เห็นถึงวงจรความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีส่วนกำหนดซึ่งกันและกันของยุทธศาสตร์กับกลวิธีดังกล่าว 2 ด้าน ที่หมายความว่า ยุทธศาสตร์ของรัฐส่งผลให้ผู้ค้าลาวมีกลวิธีที่ต่อรองกับยุทธศาสตร์ และในขณะเดียวกันยุทธศาสตร์ของรัฐก็ได้หยุคนึงหากแต่มีความเลื่อนไหลและปรับเปลี่ยนตามกลวิธีของผู้ค้าลาว กล่าวคือ รัฐใช้อนุสัญญาไซเตสในการแบ่งเส้นการค้าสัตว์ป่าที่เป็นอาชีพประเพณีของผู้ค้าลาวให้กลายเป็นการลักลอบค้าขายสัตว์ป่าที่ผิดกฎหมาย แต่ผู้ค้าลาวกลับมีการดิ้นรนในการหาช่องว่างในการลักลอบค้าขายสัตว์ป่าเกิดขึ้น เมื่อมีการลักลอบจึงเกิดการสุ่มตรวจในช่วงเช้าที่มีตลาดชายแดน เมื่อผู้ค้าลาวถูกจับกุมและถูกส่งตัวกลับประเทศลาวก็จะต้องมีการ

ปรับเปลี่ยนเวลาในการนำสินค้าข้ามแดนมาจำหน่ายในช่วงตลาดใกล้ว้าย เนื่องจากเจ้าหน้าที่ส่วนกลางออกไปจากพื้นที่แล้ว ในบางครั้งที่เจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางเข้ามาตรวจตราในพื้นที่และมีการแจ้งให้เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นได้ทราบล่วงหน้า ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นบางรายได้มีการแจ้งข่าวให้กับผู้ค้าลาวได้ทราบล่วงหน้า เช่นเดียวกัน ทำให้ผู้ค้าลาวสามารถหลบหลีกจากการถูกจับกุมได้ทัน ในส่วนนี้เจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางต้องมีการปรับยุทธศาสตร์ในการเข้ามาควบคุมตรวจตราพื้นที่ในครั้งต่อไป โดยไม่มีการแจ้งให้เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นรับทราบล่วงหน้า จากปรากฏการณ์นี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงวงจรความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งของยุทธศาสตร์ของรัฐและกลวิธีของผู้ค้าลาวที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ สะท้อนให้เห็นว่าการที่รัฐใช้ยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ในการควบคุมจัดการพื้นที่ตลาดชายแดนนั้น รัฐชาติไม่อาจทำได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เนื่องจากทั้งรัฐส่วนกลางและรัฐท้องถิ่นไม่ได้เป็นตัวแทนในการปกป้องผลประโยชน์ของรัฐทุกครั้งไป รัฐในพื้นที่ชายแดนจึงมีทั้งความร่วมมือ การต่อรอง การข่มขู่ และการผ่อนปรน ปะปนกันไป ยุทธศาสตร์ของรัฐจึงสะท้อนถึงความเข้มงวดและความยืดหยุ่นขึ้นอยู่กับหน่วยงานที่บังคับใช้กฎหมายในแต่ละช่วงเวลา เช่น ในช่วงเข้าของการเปิดจุดผ่อนปรนเพื่อให้ผู้ค้าลาวนำสินค้ามาจำหน่ายในพื้นที่จุดผ่อนปรน จะมีการตรวจตราอย่างเข้มงวดโดยเจ้าหน้าที่จากหลายหน่วยงานทั้งเจ้าหน้าที่จากส่วนกลาง เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น และผู้แทนจากสำนักเลขาธิการไซเตสที่เข้าร่วมสังเกตการณ์และตรวจตราการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนของผู้คนและสินค้าในตลาดชายแดนบ้านหนองมน อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่ช่วงเวลาที่ปลายวันที่มีตลาดชายแดน ผู้คนที่เคยพลุกพล่านในบริเวณหน้าด่านจะเบาบางลง เนื่องจากเป็นช่วงตลาดใกล้ว้ายและเป็นช่วงที่การควบคุมตรวจตราการข้ามแดนไม่ได้มีความเข้มข้นมากนัก เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ชาวลาวส่วนใหญ่ได้เดินทางกลับภูมิลำเนา ช่วงเวลานี้เองที่เป็นโอกาสให้ผู้ค้าลาวสามารถนำสินค้าประเภทสัตว์ป่าข้ามพรมแดนมายังจุดผ่อนปรนได้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ส่วนกลางและเจ้าหน้าที่จากอนุสัญญาไซเตส

ได้ทยอยออกไปจากพื้นที่และเหลือไว้เพียงเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นที่มีความสนิทสนมและรู้จักกันเป็นอย่างดีกับผู้ค้าลาว ด้วยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับความพิเศษของพื้นที่ที่มีเจ้าหน้าที่หลากหลายกลุ่มได้กลายเป็นช่องว่างของรัฐในการควบคุมจัดการพื้นที่ตลาดชายแดน อีกทั้งเงื่อนไขด้านช่วงเวลาที่เหมาะสมในการขนส่งสินค้าสัตว์ป่าก็มีส่วนสำคัญในการขนส่งสินค้าสัตว์ป่ามาจำหน่ายให้กับผู้บริโภค จึงกล่าวได้ว่าเงื่อนไขด้านพื้นที่และความเหมาะสมของช่วงเวลาได้กลายเป็นโอกาสสำคัญที่เอื้อให้ผู้ค้าลาวมีโอกาสในการต่อรองและเดินรอนเอาตัวรอดผ่านการค้าขายสัตว์ป่าในพื้นที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน การศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนจึงพยายามทำความเข้าใจปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้าลาวในตลาดชายแดนที่ไปสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐในการค้าขายสัตว์ป่าผ่านการใช่วิธีต่าง ๆ ที่แตกต่างกันตามเวลาและโอกาส ดังแสดงในภาพที่ 1

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ผู้เขียนใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม สาเหตุที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาเนื่องจากเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับพลวัตของปรากฏการณ์ (Potisita 2004) โดยเฉพาะพัฒนาการทางประวัติศาสตร์การค้า สังคม และวัฒนธรรมของตลาดชายแดน เพื่อสะท้อนถึงเงื่อนไขที่ส่งผลให้ผู้ค้าลาวต้องมีการปรับตัว ต่อสู้ ต่อรองกับกฎเกณฑ์ของชาติในการดำเนินกิจกรรมการค้าข้ามพรมแดน

หน่วยการวิเคราะห์ในการวิจัยครั้งนี้มีสามระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชุมชน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าลาวกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจข้ามพรมแดน ที่มีการใช้กลวิธีการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ อาทิ ผู้นำชุมชน ผู้นำอาวุโสในชุมชน ผู้ค้าลาวข้าม

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิด

พรมแดน และเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่มีความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของตลาดชายแดน กฎระเบียบในการเดินทางข้ามแดน รวมถึงการดำเนินกิจกรรมการค้าข้ามแดน ส่วนกลุ่มที่สอง ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมการค้าข้ามพรมแดน เช่น แรงงานรับจ้างแบกของ คนขับเรือ คนขับรถรับจ้าง ผู้บริโภคชาวไทย เป็นต้น

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้เขียนใช้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ที่ทำการค้นคว้าและเก็บรวบรวมจากหนังสือ เอกสาร รายงานการวิจัย บทความวิทยานิพนธ์ และข้อมูลจากการลงสนาม ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีแนวทางการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล นอกจากนี้ยังใช้การสังเกตการณ์ทั้งแบบไม่มีส่วนร่วมและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมด้วย

การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้เขียนได้ตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูลเกี่ยวกับ เวลา สถานที่ และบุคคล โดยมีกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งระหว่าง การสัมภาษณ์และวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากออกจากสนาม ในส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากออกจากสนาม ผู้เขียนใช้วิธีการอ่านข้อมูลจากบันทึกสนามและทำการถอดเสียงที่ได้จากการบันทึก เพื่อหาคำสำคัญที่จะใช้เป็นรหัสในการจำแนกหมวดหมู่ข้อมูล และทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลในส่วนต่าง ๆ เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นผู้เขียนได้นำข้อมูลและผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลมาเรียบเรียงและนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้เขียนได้คำนึงถึงเรื่องจริยธรรมการวิจัยในทุกขั้นตอน โดยไม่มีการกดดัน หรือบีบบังคับ หรือให้สินจ้างรางวัลแต่อย่างใด นอกจากนี้ผู้เขียนได้ให้เคารพในความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล โดยใช้นามสมมติทั้งด้านพื้นที่ และชื่อของผู้ให้ข้อมูลในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของผู้คนในตลาด ชายแดนไทย - สปป. ลาว

จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ตั้งอยู่ตรงข้ามด่านประเพณีบ้านไชยะสี สปป. ลาว จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน เล่าว่า ในอดีตก่อนการแบ่งเส้นเขตแดนรัฐชาติ ผู้คนทั้งสองฝั่งมีการไปมาหาสู่กันอย่างยาวนาน สืบเนื่องจากการมีลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันทั้งวิถีชีวิต วัฒนธรรม บุญประเพณี ความเชื่อ และการมีลักษณะร่วมทางชาติพันธุ์เดียวกัน พื้นที่ชายแดนสองฝั่งโขงนี้จึงมีความหลากหลายทางอัตลักษณ์ของผู้คน ที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งผ่านการค้าขาย การร่วมกิจกรรมบุญประเพณี การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม และการมีประสบการณ์ในช่วงเหตุการณ์ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศร่วมกัน ในส่วนนี้ ผู้เขียนได้ทำการแบ่งความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของผู้คนสองฝั่งโขง โดยใช้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายในแต่ละยุคที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ตลาดชายแดน ซึ่งแบ่งออกเป็นสามยุค คือ ยุคที่หนึ่ง ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง ยุคที่สอง ยุคความร่วมมือทางเศรษฐกิจ และยุคที่สาม ยุคตลาดลาว โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ยุคที่หนึ่ง ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2518 - 2529)

จากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของผู้คนสองฝั่งโขง ระหว่างบ้านหนองมน และบ้านไชยะสีมีการพึ่งพาอาศัยกันมาช้านานก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เนื่องมาจากการมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ทัศนคติ ที่คล้ายคลึงกัน ทำให้เกิดความผูกพันเสมือนเครือญาติ มีการไปมาหาสู่กันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตถือว่าความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นกลไกสำคัญที่ถูกใช้ในการติดต่อประสานกันในระดับท้องถิ่น โดยผู้นำหมู่บ้านของฝั่งไทยและฝั่งลาวจะมีบทบาทในการเจรจาทำข้อตกลงต่าง ๆ ร่วมกัน ต่อมาใน พ.ศ. 2518 เกิดปัญหาขึ้นในประเทศลาว โดยพรรคประชาชนปฏิวัติลาวได้ล้มล้างรัฐบาลประชาธิปไตย และสถาปนาประเทศลาวขึ้นเป็น “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ภายหลังจากการ

เปลี่ยนแปลงการปกครองในลาว ทำให้ประเทศลาวเกิดความหวาดระแวงประเทศไทย จึงมีการปิดประเทศและปิดด่านตามแนวชายแดน (Theerasasawat 2009)

จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนบ้านหนองมน เล่าว่า ผู้คนแถบนี้มีการไปมาหาสู่กันมาช้านาน โดยผ่านความสัมพันธ์แบบเครือญาติ สมัยก่อนผู้คนจะสัญจรไปมาข้ามแม่น้ำโขงเป็นเรื่องปกติ สามารถเดินทางไปกลับ วันละหลายรอบ โดยจะข้ามบริเวณท่าน้ำที่มีเจ้าของบ้าน เพื่อให้เจ้าของบ้านเป็นคนรักษาเรือไว้ให้นोटิตคนไทย จะนิยมเดินทางไปฝ่งลาวเพื่อร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปที่บ้านไชยยะสี ซึ่งถือได้ว่าเป็นบุญประจำปีของฝ่งลาว โดยชาวไทยจะนำต้นเงินไปร่วมทำบุญ ในขณะที่ชาวลาวก็นิยมเดินทางมาร่วมงานบุญนมัสการรอยพระบาทที่ฝ่งไทย ถือว่าในอดีตผู้คนทั้งสองมีการไปมาหาสู่กันอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะการร่วมกิจกรรมบุญประเพณี ดังที่พ่อคำ (นามสมมติ) ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เล่าว่า

“...สมัยก่อนข้ามไปข้ามมา มีการประสานกันแบบ
ท้องถิ่น มีการหาอยู่หากินตามธรรมชาติหาปลาร่วมกัน
ไม่มีเส้นกัน กินอาหารเย็นเสร็จแล้วข้ามไปยังฝ่งลาว
หนุ่มไทยสมัยก่อนนิยมไปจีบสาวที่ฝ่งลาว พอคบหาดูใจ
กันก็แต่งงานกันหลายครอบครัว บางคนก็ข้ามไปทำงาน
ไปสร้างครอบครัว บางคนก็หมายไปจับจองที่ดินทำกิน
เพราะที่ดินฝ่งลาวมีจำนวนมากที่ยังไม่มีเจ้าของ
สมัยก่อนเราเป็นบ้านพี่เมืองน้อง อยากไปตอนไหนก็ไป
อยากมาตอนไหนก็มา ไม่ได้จำกัดเวลา...”

[Interview Kam (alias) 2018]

นอกจากการไปมาหาสู่กันผ่านความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมแล้ว ยังมีการพึ่งพา
ในด้านการแลกเปลี่ยนแรงงาน และการค้าขายแลกเปลี่ยน ในการแลกเปลี่ยนด้าน

แรงงาน คนไทยนิยมไปรับจ้างที่ฝั่งลาว เช่น รับเหมาสร้างบ้าน รับจ้างทำไร่ทำนา เป็นต้น คนไทยบางคนได้อพยพพาครอบครัวไปจับจองที่ดินทำกินที่ฝั่งลาว การจับจองที่ดินมีลักษณะคล้ายคลึงกับฝั่งไทย คือ การถางพื้นที่ตามความสามารถและใช้ไม้ในการปักปันเขตแดน คนในชุมชนก็จะรับรู้ร่วมกันว่าที่ดินส่วนไหนเป็นของใคร นอกจากนี้คนสมัยก่อนไม่ได้รับรู้ว่ามีแม่น้ำโขงคือเส้นแบ่งเขตแดนสองประเทศ ด้วยความเป็นเครือญาติจึงไปมาสู่กันตามปกติ ส่วนใหญ่เป็นการลักลอบข้ามแดนเนื่องจากไม่มีระเบียบข้อตกลงที่รองรับการข้ามแดน ในส่วนความสัมพันธ์ทางการค้าเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพาอาศัยกันผ่านการแลกเปลี่ยนสินค้า และมีจุดเริ่มต้นจากการพัฒนามาจากธุรกิจการค้าตามธรรมชาติระหว่างประชาชนสองฝั่งที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดน ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เริ่มจากในอดีตมีการนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนระหว่างกัน เช่น เอาเกลือมาแลกข้าว เอาสัตว์ป่ามาแลกข้าว เป็นต้น จากคำกล่าวของ แม่บุญ (นามสมมติ) ผู้อาวุโสในชุมชนที่เล่าว่า

“...สมัยก่อนคนบ้านไชยยะสีทำนาแต่ข้าวไม่พอกิน ก็จะเอากระติบข้าวมาแลกข้าวที่ฝั่งไทย เพราะบ้านหนองมน เป็นพื้นที่ที่มีข้าวอุดมสมบูรณ์ ตอนจะเอาของไปแลกก็จะชวนกันไป ประมาณสามถึงห้าคน วิธีการแลกคือ การเอากระติบข้าวไปวางไว้หน้าบ้านที่คิดว่าน่าจะมีข้าว สังเกตดูจากขนาดของเล้าข้าว โดยวางกระติบข้าวไว้หลาย ๆ หลัง เจ้าของบ้านเขาก็จะเอาข้าวสารใส่ให้เต็มกระติบ ส่วนเจ้าของกระติบก็จะเอาข้าวใส่ในถังของตนและวางกระติบข้าวไว้ให้เจ้าของบ้าน แต่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีการเอาอย่างอื่นมาแลกข้าว เพราะข้าวเป็นสิ่งหายาก มีราคาแพง ทุกอย่างเป็นเงินเป็นทอง การแลกเปลี่ยนเหมือนอดีตจึงไม่ค่อยมี...”

[Interview Moon (alias) 2018]

นอกจากนี้คนลาวยังมีการนำพืชป่าและสัตว์ป่า เช่น หน่อไม้ หน่อหวาย นก กระรอก กระแต ไก่ป่า ตะกวด ที่ย่างแล้วมาแลกข้าวสาร อัตราการแลกไม่มีใครวางกฎเกณฑ์ไว้ ขึ้นกับความพึงพอใจของทั้งสองฝ่ายซึ่งมักจะเป็นการให้มากกว่ารับ ต่างจากการคิดสินค้าเป็นเงินที่มักจะคำนึงถึงความเท่าเทียมของราคาสินค้าและสิ่งของที่ได้ การแลกเปลี่ยนของผู้คนในอดีตจึงเป็นการช่วยเหลือคนที่ทุกข์ยากกว่าตนและเป็นการคาดหวังว่าเมื่อวันหนึ่งที่ตนขาดแคลนก็ต้องออกจากหมู่บ้านเพื่อเอาข้าวของไปแลกเช่นเดียวกัน จะเห็นว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในยุคนี้ ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนที่เกิดจากการขาดแคลนสิ่งจำเป็นในครัวเรือน โดยไม่ได้คำนึงว่าจะเป็นฝังไทยหรือฝังลาว ผู้คนชายแดนสามารถข้ามไปมาได้สะดวก ไม่มีการขออนุญาต ไม่ต้องมีหนังสือผ่านแดน ดังที่ แม่คำพา (นามสมมติ) ผู้อาวุโสในชุมชน เล่าว่า

“...ในอดีตข้ามง่าย อยากไปเวลาไหนก็ไปได้ ทางทางไม่ได้เข้มงวดกวดขันเหมือนตอนนี้ แต่ตอนนี้เข้มงวดมากถ้าหากเราข้ามไปทำผิดที่ฝังเขา จะต้องเสียค่าไถ่เป็นจำนวนมากตามจำนวนที่เจ้าหน้าที่เขาต้องการ แม้จึงไม่ข้ามไป แม้ว่าจะมีหนังสือก็ตามแต่ถ้าเราไปทำอะไรที่ผิดเขา คนลาวเขาพูดคำไหนคำนั้น ไม่มีมือโถมเจรจากันค่อนข้างยากถ้าเราไม่มีคนรู้จัก สมัยก่อนแม่มีเพื่อนเป็นเจ้าหน้าที่ลาว พอหลังสงครามเขาก็ลี้ภัยไปอยู่ประเทศที่สหรัฐฯ แม่เลยไม่กล้าข้ามไป...”

[Interview Kampa (alias) 2018]

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ข้ามพรมแดนดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเกิดการปฏิรูปประเทศลาวในช่วง พ.ศ. 2518 ที่เกิดการต่อสู้กันหลายฝ่าย ในช่วงนั้นกองทัพของนายพลกองแล

และท่านภูมิ ต้องการกำลังทหารจำนวนมาก ทำให้แรงงานผู้ชายถูกดึงไปทำสงคราม บางรายถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารฝ่ายขวา บางรายถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารฝ่ายซ้าย ความไม่สงบดังกล่าวทำให้คนบ้านหนองมนที่หมายมั่นจะตั้งหลักปักฐานทำไร่ทำนาที่ฝั่งลาว ต้องอพยพกลับฝั่งไทยเนื่องจากเกรงกลัวอันตรายจากภาวะสงคราม ในยุคนี้ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและความรู้สึกของการเป็นบ้านพี่เมืองน้องยังมีความเข้มข้นและถูกใช้เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาไปสู่ความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยน ซึ่งไม่ใช่การแลกเปลี่ยนเพื่อมูลค่า แต่เป็นการแลกเปลี่ยนในเชิงของการช่วยเหลือ แบ่งปันซึ่งกันและกัน จากนั้นความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนจึงได้พัฒนาไปสู่ความสัมพันธ์เชิงการค้าในยุคต่อมา

ในช่วงเกิดการปฏิรูปประเทศลาวถือว่ามีความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้นเป็นลำดับ ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนชายแดนสองฝั่งโขง แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่อยากร่วมรบ ร่วมต่อสู้ก็จะอยู่ที่ฝั่งลาว ในขณะที่กลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยกับภาวะสงคราม โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นชายที่ไม่ต้องการถูกบังคับให้ไปเป็นทหารเกณฑ์ก็จะหลบหนีข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานสร้างครอบครัวที่ฝั่งไทย การข้ามแดนในช่วงนี้เป็นไปอย่างเข้มงวดและห้ามผู้คนเดินทางข้ามแดน หากทหารฝั่งลาวจับได้ กลุ่มคนที่หลบหนีจะต้องถูกฆ่าตาย ความขัดแย้งดำเนินมาจนกระทั่ง สปป. ลาว มีนโยบายจินตนาการใหม่ ที่ทำให้พื้นที่ชายแดนที่มีสถานการณ์ตึงเครียดของการสู้รบของสงครามได้ถูกผ่อนคลายลง ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวถึงในยุคต่อไป

2. ยุคที่สอง ยุคความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2530 - 2541)

ภายหลังจากการสถาปนาประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ใน พ.ศ. 2518 ในช่วงแรกรัฐบาลลาวได้มีนโยบายปิดประเทศและตรวจตราชายแดนอย่างเข้มงวด อย่างไรก็ตามยังมีผู้คนลักลอบข้ามแดนเพื่อไปมาหาสู่ระหว่างกัน ต่อมาเมื่อโลกเริ่มหันเหเข้าสู่ยุคความร่วมมือทางการค้า ความสัมพันธ์ในพื้นที่ชายแดนที่มี

ความตึงเครียดก็ถูกคลี่คลายลงผ่านนโยบายความร่วมมือทางการค้าระหว่างประเทศ ใน พ.ศ. 2529 ผู้นำประเทศลาวได้เปิดประเทศ ภายใต้นโยบาย “จินตนาการใหม่” ที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์มาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ผลจากการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายของลาว ผนวกกับนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ในช่วง พ.ศ. 2531 - 2534 ที่ให้ความสำคัญกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจ นับแต่นั้นมาความสัมพันธ์ระหว่างลาวกับไทยก็เป็นที่ทิศทางที่ดีขึ้น (Sirikrai 1999)

ในยุคนี้เราจะเห็นอิทธิพลของกระแสทุนนิยมที่นำไปสู่ความร่วมมือทางการค้าเกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดน ส่งผลให้เกิดการเดินทางข้ามแดนของผู้คนและสินค้า การค้าในพื้นที่ชายแดนในยุคนี้จึงเริ่มมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าตามเขตพื้นที่ชายแดนเพิ่มมากขึ้น อาทิ การค้าชายโค กระบือ จากฝั่งไทยไปยังฝั่งลาว เป็นต้น ส่วนชาวลาวได้มีการเดินทางข้ามมาฝั่งไทยเพื่อข้ามมาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า โดยชาวลาวจะนำสินค้าตามฤดูกาลมาขาย เช่น เห็ด หน่อไม้ กบ เขียด ฯลฯ และซื้อสินค้าที่มีความจำเป็นในการดำรงชีวิต ประเภทสินค้าอุปโภคบริโภค เช่น น้ำปลา น้ำตาล ผงชูรส สบู่ ยาสีฟัน เป็นต้น (Northeastern Strategic Institute Khon Kaen University 2004) การเปิดประเทศของ สปป. ลาว ผนวกกับนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ของไทย ส่งผลให้ชาวลาวจำนวนมากเดินทางข้ามมายังฝั่งไทยเพื่อแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจและข้ามมาโดยมีเป้าหมายอื่น ๆ ที่แตกต่างกันไป เช่น การค้าขาย การเยี่ยมญาติพี่น้อง เป็นต้น ในช่วงนี้พื้นที่ที่ผู้คนทำการค้าขายจะไม่ได้ถูกจำกัดให้อยู่ในพื้นที่จุดผ่อนปรนเหมือนในยุคต่อมา (ยุคตลาดลาว) การค้าขายจึงเป็นการหาบเร่ขายสินค้าตามหมู่บ้านทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาว

จุดเริ่มต้นของการค้าขายหรือการผลิตเพื่อขายเกิดจากการที่มีพ่อค้าคนไทย (นายฮ้อย) ได้นำสินค้าของป่า วัว ควาย จากฝั่งลาวและจะมีพ่อค้าทั้งจากพื้นที่จังหวัดหนองคายและจากยโสธร ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี มาซื้อของป่า วัว ควาย เพื่อไปขาย

ต่อ จากการที่นายฮ้อยได้เข้าไปซื้อสินค้าและให้ค่าตอบแทนที่เป็นตัวเงินกับคนในหมู่บ้านของลาว ผนวกกับอิทธิพลจากระบบทุนนิยมที่เริ่มแพร่กระจายไปยังทุกพื้นที่ของโลก ทำให้ผู้คนมีความต้องการที่จะสะสมเงินเพื่อใช้อำนวยความสะดวกในการซื้อสินค้าและบริการ และเงินสามารถเก็บไว้ได้นานโดยไม่มีหมดอายุเหมือนสินค้าอื่น ๆ ในยุคนี้เงินตราจึงมีบทบาทในการเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะสินค้าแฟชั่น เครื่องสำอาง ที่เริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อผู้บริโภคทั้งชาวไทยและชาวลาว การแลกเปลี่ยนของผู้คนสองฝั่งโขงจึงพัฒนาเป็นการค้าขาย ซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของ พ่อคำ (นามสมมติ) ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ที่ว่า

“...สมัยก่อนคนทำอาชีพนายฮ้อยเยอะมาก มาจากทุกทิศในภาคอีสาน สมัยก่อนยังไม่มีกฎระเบียบเราก็เอาวัวควาย ลอยน้ำข้ามโขงไปขายที่ฝั่งลาว พอขายเสร็จได้เงิน เขาก็เอาเงินไปซื้อสินค้าจากลาวกลับมาฝากลูกเมียที่ฝั่งไทย การให้เงินเป็นค่าตอบแทนจึงทำให้ชาวลาวเกิดการเปลี่ยนความคิดว่า สิ่งของที่มีมันก็เอามาแลกเงินได้ จึงเกิดเป็นการค้าขายขึ้น...”

[Interview Kam (alias) 2018]

ในยุคนี้มีชาวลาวและชาวไทยบางกลุ่มที่ใช้ประโยชน์จากการข้ามแดนในการทำสิ่งที่ผิดกฎหมาย โดยการลักลอบนำเอายาเสพติด สินค้าผิดกฎหมาย สินค้าหนีภาษี และการลักลอบนำเอาแรงงานผิดกฎหมายเข้าประเทศ ดังที่ พ่อธง (นามสมมติ) แรงงานรับจ้างแบกของ เล่าว่า

“..ในช่วงนโยบายเปลี่ยนสนามรบนี้ การค้าขายแดนเฟื่องฟูมาก อยากขายอะไรก็ขาย อยากขนอะไรก็ขน เพราะมันไม่ได้มีกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษร ยิ่งห้าม

ยังชอบ เพราะการขนของเถื่อน ของผิดกฎหมาย มัน
เสร็จเร็ว ได้เงินไว ได้เงินดี เราต้องรีบขน เพราะทหารก็
มีบ้างที่จับตาดู แต่ส่วนใหญ่ทหารก็จับไม่ได้หรอก
เพราะเราวิ่งเร็วกว่า ขนยาเสพติดก็มีเยอะ ขนน้ำมัน
เถื่อนก็มี ก็ใช้เรานี้แหละที่เป็นกองทัพนัดในการขน แต่
พอเขาเห็นว่ามันไม่คุ้มใหญ่ เจ้านายเขาก็เริ่มอย่างเข้า
มาจัดการให้เรียบร้อยมากขึ้น...”

[Interview Tong (alias) 2018]

ด้วยเหตุนี้ทำให้หน่วยงานด้านความมั่นคงหลายฝ่ายพยายามเข้ามาควบคุม
กำกับดูแลพื้นที่ชายแดนมากขึ้น โดยรัฐบาลไทยได้มีแนวคิดในการใช้อำนาจในการเข้า
มากำกับดูแลกิจกรรมข้ามพรมแดนของผู้คนทั้งสองฝั่ง ผ่านการยกระดับด่านประเพณี
ที่ใช้เพียงระเบียบชุมชนสองฝั่งโขงเป็นกรอบกติกาในควบคุมพื้นที่และผู้คนมาเป็นจุด
ผ่อนปรน เพื่อสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ที่มีความเป็นทางการ มีระเบียบข้อบังคับที่เป็น
ลายลักษณ์อักษร มีกฎหมายรองรับอย่างชอบธรรม “จุดผ่อนปรน” หรือจุดผ่อนปรน
ทางการค้าเป็นช่องทางหนึ่งที่รัฐบาลไทยเปิดเพื่อช่วยเหลือประเทศเพื่อนบ้านในด้าน
มนุษยธรรมและส่งเสริมความสัมพันธ์ของประชาชนในระดับท้องถิ่น มีการผ่อนปรน
ให้มีการค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคและยารักษาโรคที่จำเป็น จุดผ่อนปรนการค้าถือ
เป็นการเปิดฝ่ายเดียว โดยกระทรวงมหาดไทยมอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการจังหวัดไป
ดำเนินการ มีการระบุเงื่อนไขที่ชัดเจนของจุดผ่อนปรนการค้าในแต่ละแห่ง ให้เกิด
ความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ให้ถือเป็นนโยบายสำคัญในการส่งเสริม
ให้มีจุดผ่อนปรนการค้าเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ และส่งเสริมความสัมพันธ์
ระหว่างประชาชนของทั้งสองประเทศ มีการกำหนดรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับ
บริเวณจุดผ่อนปรน และได้รับความเห็นพ้องต้องกันอย่างเป็นทางการของรัฐบาลไทย
กับรัฐบาลประเทศเพื่อนบ้าน โดยคำนึงถึงปริมาณของคนและสินค้าที่เข้า - ออก

ความพร้อมของเส้นทางคมนาคมและหน่วยงานที่จะปฏิบัติงาน ความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น เช่น ปัญหาด้านความมั่นคง ปัญหาเส้นเขตแดน เป็นต้น (Office of the National Security Council 2016) โดยรายละเอียดของจุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ผู้เขียนจะกล่าวถึงในยุคต่อไป

3. ยุคที่สาม ยุคตลาดลาว (พ.ศ. 2542 - ปัจจุบัน)

จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ตั้งอยู่ตรงข้ามด่านประเพณีบ้านไชยยะสี สปป. ลาว เปิดทำการเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 ในช่วงแรกเปิดสัปดาห์ละสองวัน คือ วันอาทิตย์ และวันพุธ เวลา 08.30 น. - 16.30 น. ต่อมาใน พ.ศ. 2556 ผู้ว่าราชการจังหวัดจึงได้มีการหารือร่วมกันกับเจ้าแขวงของสปป. ลาว เพื่อแลกเปลี่ยนความร่วมมือกันในด้านต่าง ๆ และเห็นชอบให้เพิ่มจำนวนวันเปิดจุดผ่อนปรนเป็นสัปดาห์ละสามวัน คือวันอาทิตย์ วันพุธ และวันศุกร์ (Northeastern Strategic Institute Khon Kaen University 2004) เพื่ออำนวยความสะดวกให้ผู้คนในการข้ามไปร่วมกิจกรรมบุญประเพณี โดยวันอาทิตย์จะเป็นวันที่มีตลาดชายแดนหรือ “ตลาดลาว”

จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน มีพื้นที่ 8 ไร่ 2 งาน 20 ตารางวา ในอดีตพื้นที่ตลาดเป็นดินลูกรัง ในช่วงฤดูฝนจะมีโคลนตมและพื้นที่ชื้นแฉะไม่สะดวกต่อการเดินจับจ่ายใช้สอย ต่อมาใน พ.ศ. 2551 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เทปูนลาดลงแม่น้ำโขงบริเวณที่ทำการจุดผ่อนปรนและมีการจัดโซนการขายสินค้า เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชาวลาวที่ผ่านเข้า - ออก ในการแบ่งพื้นที่ขายสินค้า แบ่งออกเป็นพื้นที่สำหรับผู้ค้าชาวประจำที่เป็นชาวไทย จะมีลักษณะเป็นแผงลอยโดยคิดค่าเช่าปีละ 600 บาท และเสียค่าเช่าเพิ่มอีก 30 บาทต่อครั้ง ส่วนผู้ค้าชาวจรจะมีสองรูปแบบคือ ผู้ค้าชาวไทยที่มีสินค้าจำนวนมากจะคิดค่าเช่าเป็นรายครั้งคิดตามความกว้างของพื้นที่ ส่วนผู้ค้าชาวจรที่เป็นผู้ค้าท้องถิ่นทั้งชาวไทยและชาวลาวที่นำผลผลิตจำนวนไม่มากและเป็นผลผลิตที่หาได้ตามฤดูกาล จะมีพื้นที่ขายใน

ลักษณะเพิงหมาแหงน โดยมีเอกชนรายหนึ่งเป็นผู้ประมูลเพื่อทำเพิงหมาแหงนให้แม่ค้ารายย่อยเช่า ครั้งละ 10 บาทต่อคน และผู้ค้าจะต้องเสียค่าวางขายให้กับทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรายละ 20 บาท

ในวันอาทิตย์ที่มีตลาดลาวจะมีชาวลาวเดินเข้าออกวันละประมาณ 250 คน ซึ่งเป็นชาวบ้านไชยະสีและจากหมู่บ้านใกล้เคียงเดินทางมาซื้อสินค้าที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ประมาณ 19 หมู่บ้าน การที่หมู่บ้านต่าง ๆ อยู่ใกล้อุทยานแห่งชาติภูเขาวายของประเทศลาว ซึ่งเป็นอุทยานที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่าและพันธุ์พืช จึงทำให้สินค้าที่ผู้ค้าลาวนำมาขายในพื้นที่จุดผ่อนปรนส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่เป็นสัตว์ป่าและพันธุ์พืชป่า สินค้าที่เป็นอัตลักษณ์ของจุดผ่อนปรนบ้านหนองมน จะเป็นสัตว์ป่าหายาก เช่น ฟาน (แก้ง) แล่น นางอาย บ้าง หนู ตะกวด รวมทั้งมีการนำพืชพันธุ์กล้วยไม้มาจำหน่ายในจุดผ่อนปรน สินค้าที่นำเข้ามาจากสปป. ลาว ส่วนใหญ่จึงเป็นสินค้าประเภท สมุนไพร ของป่า สัตว์ป่า พืชป่า เครื่องประดับ ไฟฉาย หวด มวย และพืชผักตามฤดูกาล เป็นต้น ส่วนสินค้าที่ส่งออกส่วนใหญ่มักเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคทั้งอาหารสด เช่น หมู ไก่ ลูกชิ้น แคมหมู และอาหารสำเร็จรูป เช่น น้ำปลา ขนมหุ้ง ขนมหุ้ง ฯลฯ รวมทั้งพันธุ์ไม้ อุปกรณ์การเกษตร เครื่องใช้ไฟฟ้า มีมูลค่าการส่งออกเฉลี่ยวันละ 200,000 บาท (Northeastern Strategic Institute Khon Kaen University 2004)

แม้ว่าในอดีตกลุ่มผู้ค้าลาวมักจะนำผลผลิตจากป่าตามฤดูกาล พืชพันธุ์ และสัตว์ป่าหายากและใกล้สูญพันธุ์เข้ามาจำหน่าย อาทิ อีเห็น ฟาน (แก้ง) บ้าง กระรอก เป็นต้น แต่ปัจจุบันมีข้อห้ามตามอนุสัญญาไซเตสทำให้ผู้ค้าไม่สามารถนำพืชพันธุ์และสัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์เข้ามาขายที่ฝั่งจุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ได้อย่างเปิดเผย สินค้าส่วนใหญ่จึงเป็นพืชผักและสัตว์นานาชนิดที่มีตามฤดูกาล เช่น เขียด อัง กูดจี ผักกูด ผักหนาม ไข่มดแดง เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังมีการลักลอบนำสัตว์ป่าเข้ามาจำหน่ายในพื้นที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน โดยชาวลาวที่เข้ามาขายสินค้า จะเดินทางออกจาก

บ้านตั้งแต่เจ็ดโมงเช้าก่อนเวลาเปิดจุดผ่อนปรน เมื่อถึงเวลาเปิดจุดผ่อนปรน ชาวลาว จะต้องมีการยื่นหนังสือผ่านแดนและชำระค่าเหยียบแผ่นดิน และรีบไปจับจองพื้นที่ในการขายสินค้า ดังที่นายสมพงษ์ (นามสมมติ) เจ้าหน้าที่ในจุดผ่อนปรนเล่าว่า

“...ในอดีตก่อนไซเตสจะเข้มงวด ใครอยากขายอะไรก็ขาย ขายได้หมด ขายกันเกลื่อน วางขายกันเป็นจำนวนมาก แต่พอไซเตสเริ่มเข้มงวด เขาก็เริ่มปราบปราม แต่ก็ยังมีอยู่ ก็จะเป็นไปในลักษณะแอบเอามาขาย ยัดใส่มาบ้าง ส่งสินค้ามาก่อนบ้าง มาทุกรูปแบบ แต่เราก็เข้าใจว่ามันเป็นการดำรงชีพของเขา ถ้าไม่มากจนเกินไปเราก็หยวน ๆ กันไป...”

[Interview Sompong (alias) 2018]

จากที่กล่าวไว้ข้างต้น สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของผู้คนตั้งแต่ยุคอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ทำให้เห็นว่าจุดผ่อนปรนบ้านหนองมนเป็นทั้งพื้นที่ชายแดนด้านกายภาพและการเมือง มีแม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งกันผู้คนจากฝั่งลาวและฝั่งไทย คนลาวที่เดินทางข้ามแดนมาฝั่งไทยจะต้องมีการปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ถูกลงไว้ในด้านประเพณีบ้านไซยะสี ซึ่งในช่วงที่มีสงครามหรือความไม่สงบทางการเมืองระหว่างประเทศ พื้นที่ชายแดนบ้านหนองมนได้กลายเป็นพื้นที่ที่มีความเข้มงวดในการปิดกั้นการสัญจรไปมาระหว่างผู้คนสองฝั่ง แต่จากความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ที่ผู้คนเคยใช้แม่น้ำโขงในการเป็นเส้นทางสัญจรไปมาหาสู่ระหว่างกันก่อนที่มีการประกาศเป็นจุดผ่อนปรนทำให้ความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนยังคงดำเนินต่อไป แม้ว่าพื้นที่ชายแดนจะมีความเข้มงวดในการตรวจตราในบางสถานการณ์ แต่ภายใต้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในการปิดชายแดน แต่ผู้คนสองฝั่งโขงยังมีการละเมิดหรือการลักลอบไปมาหาสู่ระหว่างกันเกิดขึ้น พื้นที่จุดผ่อนปรนที่เป็นพื้นที่ทางกายภาพและการเมืองจึงมีความเชื่อมโยงกับ

พื้นที่ชายแดนทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ผู้คนสองฝั่งโขงมีความผูกพันทางเครือญาติ เนื่องจากบรรพบุรุษของคนบ้านหนองมนบางรายมาจากประเทศลาว นอกจากนี้ผู้คนสองฝั่งยังมีลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เช่น วิถีชีวิตในการพึ่งพาแม่น้ำโขง การหาปลา การใช้ภาษาเดียวกัน และการมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาร่วมกัน เช่น ประเพณีบุญผะเหวด งานบุญเข้าพรรษา วันออกพรรษา และงานแข่งเรือยาว เป็นต้น

ในขณะที่ความสัมพัทธ์ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวไว้ข้างต้นก็ไม่ได้ถูกตัดขาดจากความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เห็นได้จากที่ในอดีตผู้คนสองฝั่งมีความสัมพันธ์เชิงการพึ่งพาแลกเปลี่ยนระหว่างกัน จากนั้นจึงถูกพัฒนาไปเป็นความสัมพันธ์ทางการค้าที่เน้นผลตอบแทนที่เป็นตัวเงิน จึงกล่าวได้ว่าพื้นที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน เป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกันทั้งการเป็นพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางการเมือง พื้นที่ทางเศรษฐกิจ พื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Santasombat 2005) โดยมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติเป็นกลไกหนึ่งในการสร้างความสัมพันธ์บนพื้นที่ชายแดนไทย - สปป. ลาว ผ่านการแต่งงานของผู้คนในชุมชนสองฝั่งโขง นอกจากนี้คนสองชุมชนยังมีกลไกในการสร้างความสัมพันธ์ด้วยงานบุญประเพณี และพิธีกรรมที่ประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาบนพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์ด้วยการค้าและการท่องเที่ยวที่ต่างฝ่ายต่างมีผลประโยชน์ร่วมกัน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ด้วยระบบอุปถัมภ์และความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงมีผลทำให้พื้นที่จุดผ่อนปรนมีทั้งความเข้มงวดและความยืดหยุ่น เห็นได้จากการลดลงของกฎระเบียบบางประการ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและการดำรงความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งสองฝั่ง ในขณะเดียวกันก็มีการควบคุมไปพร้อม ๆ กันพื้นที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมนจึงเป็นพื้นที่ของการปะทะประสานต่อรองผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มคนหลากหลายกลุ่ม

จุดผ่อนปรนบ้านหนองมนกับกฎเกณฑ์ว่าด้วยการข้ามแดน

ในวันอาทิตย์เป็นวันที่มีตลาดชายแดนจะมีชาวลาวเดินทางมาซื้อขายสินค้า และเดินทางมาด้วยวัตถุประสงค์อื่น ๆ อย่างคับคั่ง ระยะเวลาในการค้างคืนสามารถใช้สิทธิ์ในการค้างคืนได้ไม่เกินสามวันสองคืน อย่างไรก็ตามยังมีข้ออนุโลมที่เป็นข้อตกลงของท้องถิ่น คือ วันที่เปิดให้มีการเดินทางข้ามแดนยังคงเดิม ยกเว้นกรณีของการเดินทางข้ามมาฝั่งไทยเพื่อร่วมงานบุญประเพณี เช่น งานศพ งานบวช งานแต่งงานจะต้องมีญาติรับรอง เพื่อยืนยันให้กับผู้ที่เดินทางออกนอกพื้นที่เพื่อไปรับการรักษาพยาบาลที่ตัวอำเภอ ส่วนสิทธิ์ในการค้างคืนนั้น ชาวลาวมีสิทธิ์ค้างคืนในประเทศไทยในกรณีของการรักษาพยาบาล โดยจะต้องใช้เอกสารยืนยันจากแพทย์เพื่อแจ้งกับเจ้าหน้าที่ฝั่งไทย จากนั้นเจ้าหน้าที่ฝั่งไทยจะทำการแจ้งไปยังเจ้าหน้าที่ฝั่งลาวให้รับทราบ

ส่วนผู้ที่เดินทางข้ามจุดผ่อนปรนบ้านหนองมนเพื่อผ่านไปยังพื้นที่อื่น ๆ เช่น การซื้อของในตัวอำเภอ การรักษาพยาบาลนอกเขตพื้นที่จะต้องติดต่อขอทำหนังสือออกนอกพื้นที่ พร้อมกับแจ้งวัตถุประสงค์ของการออกนอกพื้นที่ให้ชัดเจน กรณีที่คนไทยจะเดินไปเยี่ยมญาติฝั่งลาว ส่วนใหญ่จะมีญาติฝั่งลาวโทรศัพท์มาประสานทั้งเจ้าหน้าที่ฝั่งลาวไว้ก่อน ผู้คนที่เดินทางข้ามแดนจึงมีหน้าที่เพียงการทำหนังสือผ่านแดนที่ฝั่งไทยให้ถูกต้องตามระเบียบ การควบคุม กำกับ ดูแลการข้ามแดนของผู้คนและสินค้าจึงเป็นหน้าที่ของฝ่ายปกครอง ประกอบด้วย ปลัดอำเภอ เจ้าหน้าที่กองร้อยตำรวจตระเวนชายแดน หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำน้ำโขง ตำรวจ ทหาร ชรบ. นำโดยผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่จากด่านศุลกากร เจ้าหน้าที่ด่านกักกันสัตว์จังหวัด เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ (Northeastern Strategic Institute Khon Kaen University 2004) รวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับอนุสัญญาไซเตส เป็นต้น

ในเรื่องของบัตรผ่านแดนและการชำระค่าเหยียบแผ่นดินในฝั่งไทยนั้น แม้ว่าชาวลาวบางคนที่ข้ามมาฝั่งไทยยังไม่ชำระในขาเข้าหรือชำระเป็นเงินกับ แต่

ชาวออกจะต้องชำระเป็นเงินไทย จำนวน 20 บาท นอกจากนี้ยังมีชาวลาวบางคนที่ยังไม่ชำระค่าเหยียบแผ่นดินมักจะอาศัยช่วงชลุมุนเป็นช่องทางการหลีกเลี่ยงการจ่ายค่าเหยียบแผ่นดิน โดยเฉพาะในช่วงเช้าที่เปิดจุดผ่อนปรน เจ้าหน้าที่ประจำด่านจะต้องสายตาดูและมีสติตรวจสอบว่าได้รับเงินจากชาวลาวหรือไม่ ส่วนกลวิธีการหลีกเลี่ยงการชำระค่าเหยียบแผ่นดินอีกวิธีหนึ่งคือ การเดินทางกลับฝัງลาวโดยไม่มารับบัตรผ่านแดนที่สำนักงานจุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ชาวลาวบางรายสามารถข้ามแดนกลับไปยังฝัງลาวได้โดยไม่ต้องมีบัตรผ่านแดน เนื่องจากเป็นบุคคลที่มีความสัมพันธ์ที่คุ้นเคยสามารถจดจำชื่อกันได้ดังที่ พ่อพงษ์ (นามสมมติ) เจ้าหน้าที่ในจุดผ่อนปรน ได้เล่าว่า

“...บางครั้งคนบ้านไซยะลีเขาเข้ามา แต่ตอนเขาข้ามกลับไปเขาก็ไม่รับหนังสือ (เอกสารผ่านแดน) แต่ก็ไม่มีปัญหาอะไรเพราะเรารู้กันแล้ว ส่วนตอนชำระค่าเหยียบแผ่นดินเจ้าหน้าที่จะต้องตาไว เพื่อจะได้มั่นใจในการทวงถามในกรณีที่ชาวลาวยังไม่จ่ายเงิน ซึ่งพบบ่อยมากในกรณีที่ ยังไม่จ่ายแต่บอกว่าจ่ายแล้ว เพราะช่วงเปิดด่านมันชลุมุนมาก...”

[Interview Sompong (alias) 2018]

จากการสังเกตจะเห็นว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นชาวไทยกับประชาชนลาวที่ข้ามมายังฝัງไทยในพื้นที่จุดผ่อน โดยเฉพาะวันอาทิตย์ที่มีตลาดนัดชายแดน เป็นความสัมพันธ์ที่รู้จักมักคุ้น มีการพูดคุย ทักทายที่เป็นภาษาเดียวกัน เป็นชายแดนที่มีความศรัทธา ไม่ตั้งเครียด นอกจากนี้ยังสังเกตเห็นว่าเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นบางรายสามารถทักทายด้วยการเรียกชื่อของชาวลาวหรือมีการพูดคุยหยอกล้อกันกับประชาชนลาว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่สนิทสนมคุ้นเคยระหว่างกันเป็นอย่างดี

นอกเหนือจากกฎหมายในการห้ามแดนที่เกิดขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติคนเข้าเมืองแล้ว ตลาดขายแดนบ้านหนองมน ยังถูกควบคุมกำกับด้วยกฎหมายสำคัญซึ่งมีผลบังคับใช้ในระดบนานาชาติหรือเรียกว่าเป็น “กฎหมายระหว่างประเทศ” คืออนุสัญญาการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) หรือ “อนุสัญญาไซเตส” (CITES) ก่อนที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้าลาวที่มีนัยยะของการใช้กลวิธีการต่อสู้ ต่อรองในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อขนส่งสินค้าประเภทสัตว์ป่า ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงความเป็นมาของอนุสัญญาไซเตส (CITES) ซึ่งเป็นกฎหมายสำคัญในการควบคุม ปริมาณ ปริมาณการค้าสัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ อนุสัญญาดังกล่าวเกิดขึ้นหลังจากการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สอง (ค.ศ. 1975) ที่เกิดการจัดระเบียบโลกใหม่ผ่านการรวมกลุ่มของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ใน ค.ศ. 1973 สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) ได้จัดการประชุมนานาชาติขึ้นที่กรุงวอชิงตัน ดี. ซี. เพื่อร่างอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) หรือ “อนุสัญญาไซเตส” (CITES) เป็นอนุสัญญาระหว่างประเทศที่มีเป้าหมายเพื่อควบคุมไม่ให้เกิดการค้าสัตว์ป่าและพืชป่าระหว่างประเทศเป็นภัยคุกคามการอยู่รอดของชนิดพันธุ์ในธรรมชาติ โดยเฉพาะสัตว์ป่าและพืชป่าที่มีสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ อนุสัญญาดังกล่าวมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 1975 (พ.ศ. 2518) ในส่วนของประเทศไทยมีการลงนามและมีผลบังคับใช้เมื่อ พ.ศ. 2526 ซึ่งเป็นอนุสัญญาฯ นี้มีผลบังคับใช้ภายหลังจากการเกิดขึ้นของพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าฉบับแรกของไทย พุทธศักราช 2503 พระราชบัญญัตินี้ได้เน้นการสงวนคุ้มครองสัตว์ป่าชนิดพันธุ์ที่มีอยู่ในประเทศไทยเป็นหลัก ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงสัตว์ป่าที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในต่างประเทศซึ่งถูกนำเข้า

มาในประเทศไทยเพื่อการค้า สุนัขตัว หรือพะวงพันธุ์ เป็นหลัก แต่ไม่ได้ให้ความคุ้มครองกับสัตว์ป่าที่มีแหล่งกำเนิดในต่างประเทศ

เมื่อ พ.ศ. 2526 ประเทศไทยจึงถูกพิจารณาลงโทษจากกลุ่มประเทศภาคีสัญญาไซเตสด้วยการคว่ำบาตรการค้าสัตว์ป่าและผลิตภัณฑ์กับประเทศไทย (Trade ban) ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา ผลจากการถูกคว่ำบาตรส่งผลเสียหายต่อเศรษฐกิจภายในประเทศเป็นวงเงินสูงถึงหลายพันล้านบาท (Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation 2016) ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 ประเทศไทยจึงได้ตราพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พุทธศักราช 2535 ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการนำเข้า ส่งออก และนำผ่านซึ่งชนิดพันธุ์สัตว์ป่าที่ไซเตสควบคุม และกรมป่าไม้ไม่ได้ชี้แจงทำความเข้าใจกับสำนักเลขาธิการไซเตสถึงความพยายามและความตั้งใจจริงของประเทศไทยในการถือปฏิบัติตามอนุสัญญาไซเตส ความพยายามดังกล่าวจึงเป็นผลให้สำนักเลขาธิการไซเตสประกาศยกเลิกการห้ามทำการค้าสัตว์ป่าและผลิตภัณฑ์กับประเทศไทย (Trade ban) ต่อประเทศไทย ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในบริบทของรัฐบาลจะมีการเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า ให้สอดคล้องกับข้อกำหนดของอนุสัญญาไซเตส แต่ในการนำกฎหมายมาปฏิบัติยังไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ในช่วงนี้การค้าขายสัตว์ป่าและพืชป่าตามแนวชายแดนบ้านหนองมนและพื้นที่อื่น ๆ จึงเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย

จนกระทั่ง พ.ศ. 2556 ประเทศไทยได้เป็นเจ้าภาพในการจัดประชุมภาคีสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ครั้งที่ 16 (CITES CoP 16) และถูกยกให้เป็นประเทศปลายทางหรือศูนย์กลางการค้างาช้างใหญ่ที่สุดอันดับ 2 ของโลกรองจากประเทศจีน การค้างาช้างในประเทศไทยถือว่าไม่มีการควบคุมและไม่มีมาตรการแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรม เนื่องจากประเทศไทยมีสถานภาพทางกฎหมายต่อการค้างาช้างที่มีลักษณะเฉพาะ คือ อนุญาตให้มีการค้างาช้างที่ได้

จากข้างบ้านได้และถือว่าเป็นสิ่งถูกกฎหมาย ซึ่งในทางปฏิบัติกลับเป็นช่องโหว่ที่เอื้อต่อการลักลอบค้าช้างข้ามชาตินำเข้าช้างจากทวีปแอฟริกา โดยมีการสวมรอยว่าเป็นช้างบ้านของไทยแล้วส่งต่อไปยังประเทศปลายทาง จากการประชุมของไซเตส ช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ประเทศสมาชิกไซเตสจึงมองว่า ประเทศไทยยังมีการลักลอบนำเข้าช้างจากแอฟริกาเข้ามาเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ประเทศไทยได้รับแรงกดดันต่อการถูกคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจจากประเทศสมาชิก (Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation 2016)

ผลจากการถูกจัดอันดับให้เป็นประเทศที่มีการค้าช้างสูงที่สุดเป็นอันดับที่สองของโลก ทำให้ประเทศไทยได้รับแรงกดดันที่ต้องแก้ไขปัญหาค้าช้างและปัญหาการค้าสัตว์ป่าประเภทอื่น ๆ ให้เห็นเป็นรูปธรรม ส่งผลให้มีการบังคับใช้กฎหมายในการควบคุมและปราบปราม การค้าสัตว์ป่า และพืชป่า ที่ถูกระบุไว้ในบัญชีไซเตสอย่างเข้มงวดมากขึ้น ในช่วง พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา การค้าขายสัตว์ป่าและพืชป่าในพื้นที่ตลาดชายแดนที่เคยเกิดขึ้นอย่างเปิดเผยจึงได้ถูกยกเลิกและมีความพยายามในการปราบปรามให้หมดไปจากพื้นที่

จากที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความแยบยลในการบังคับใช้กฎหมายภายใต้อนุสัญญาไซเตสขององค์กรเหนือรัฐที่ได้เข้ามามีบทบาทในประเทศไทยในระดับชาติ ผ่านแนวทางการสร้างแรงกดดันในการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจหากประเทศไทยไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ ปัจจุบันสัตว์ป่าที่ถูกระบุในบัญชีไซเตสได้ถูกบรรจุไว้ใน บทบาทหน้าที่ของอนุสัญญาไซเตสในประเทศไทย มีหน่วยงานหลักคือ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ได้มีการจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเกี่ยวกับงานของไซเตสในประเทศไทย โดยมอบหมายให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รับผิดชอบด้านสัตว์ป่า กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับผิดชอบด้านสัตว์น้ำ และกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับผิดชอบด้านพืชป่า เป็นต้น โดยประเทศไทยรวมทั้ง

ประเทศสมาชิกไซเตสอื่น ๆ จะต้องปฏิบัติตามข้อตกลง โดยประเทศสมาชิกต้องกำหนดมาตรการในการบังคับใช้อนุสัญญาไซเตส ไม่ให้มีการค้าสัตว์ป่า พืชป่าที่ผิดระเบียบอนุสัญญาไซเตส โดยมีมาตรการลงโทษผู้ค้าผู้ครอบครอง ครอบครอง และส่งกลับแหล่งกำเนิดกรณีที่ทราบเรื่องถิ่นกำเนิด ต้องตั้งด่านตรวจสัตว์ป่า พืชป่าระหว่างประเทศเพื่อควบคุมและตรวจสอบการค้าสัตว์ป่า พืชป่า และการขนส่งที่ปลอดภัยตามระเบียบอนุสัญญาไซเตส ต้องส่งรายงานประจำปีเกี่ยวกับสถิติการค้าสัตว์ป่า พืชป่าของประเทศตนแก่สำนักงานเลขาธิการไซเตส ต้องจัดตั้งคณะทำงานฝ่ายปฏิบัติการ และคณะทำงานฝ่ายวิชาการประจำประเทศเพื่อควบคุมการค้าสัตว์ป่า พืชป่ารวมทั้งมีสิทธิ์เสนอขอเปลี่ยนแปลงชนิดพันธุ์ในบัญชีเพื่อให้ภาศพิจารณา (Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation 2016)

ปัจจุบันสัตว์ป่าและพืชป่าใกล้สูญพันธุ์ห้ามค้าโดยเด็ดขาดในบัญชีไซเตส แบ่งออกได้เป็นสามบัญชี (Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation 2016) คือ บัญชีที่ 1 เป็นชนิดพันธุ์ของสัตว์ป่าและพืชป่าที่ยกเว้นเพื่อการศึกษา วิจัย หรือเพาะพันธุ์ ซึ่งต้องได้รับความยินยอมจากประเทศที่จะนำเข้าก่อนประเทศส่งออกจึงจะออกใบอนุญาตส่งออกได้ ตัวอย่างชนิดพันธุ์ในบัญชีที่ 1 ที่มีการลักลอบค้าขายในตลาดขายแดนบ้านหนองมน เช่น หนั่งและงาช้างเอเชีย หนั่งเสือโคร่ง ชากลิงอุรังอุตัง นางอาย เนื้อเก้ง ฯลฯ ส่วนบัญชีที่ 2 เป็นชนิดพันธุ์ของสัตว์ป่าและพืชป่าที่ยังไม่ใกล้สูญพันธุ์ สามารถค้าได้แต่ต้องมีการควบคุมเพื่อป้องกันไม่ให้มีการใช้ประโยชน์ที่มากเกินไปจนส่งผลกระทบต่อที่อยู่รอดของชนิดพันธุ์ ทั้งนี้ชนิดพันธุ์ในบัญชีที่ 2 ยังครอบคลุมถึงชนิดพันธุ์ที่มีความคล้ายคลึงกัน (Look - Alike) โดยประเทศส่งออกจะต้องออกใบอนุญาตส่งออกเพื่อรับรองว่าการส่งออกแต่ละครั้ง จะไม่กระทบต่อการดำรงอยู่ของชนิดพันธุ์นั้น ๆ ในธรรมชาติ ตัวอย่างชนิดพันธุ์ในบัญชีที่ 2 มีการลักลอบค้าขายในตลาดขายแดนบ้านหนองมน เช่น ลิ่น อีเห็น นกขุนทอง ตะกวด ไก่ฟ้า พญากระรอกบิน นกเงือก ฯลฯ และบัญชีที่ 3 เป็นชนิดพันธุ์ของ

สัตว์ป่าและพืชป่าที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายของภาคีใดภาคีหนึ่งอยู่แล้วและต้องการขอความร่วมมือจากภาคีอื่น ๆ ช่วยควบคุมการค้า โดยสัตว์ป่าส่วนใหญ่ที่มีการลักลอบจำหน่ายในตลาดชายแดน จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน มักเป็นสัตว์ป่าในบัญชีที่ 1 และบัญชีที่ 2 โดยสัตว์ป่าหายากเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะมาในรูปแบบที่เรียกว่าซากสัตว์ที่ผ่านการชำแหละแล้ว และมีมูลค่าตั้งแต่กิโลกรัมละ 500 บาทขึ้นไป

จากข้อผูกพันข้างต้นที่ประเทศไทยได้ให้ไว้กับสหประชาชาติ ทำให้อนุสัญญาไซเตสมีผลบังคับในทุกพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ชายแดนไทย - สปป. ลาว จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ที่มีตลาดชายแดนเพื่อการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศของประชาชนทั้งสองฝั่ง และเป็นพื้นที่ที่มีการค้าขายสัตว์ป่ามาตั้งแต่อดีตจนกลายเป็นอาชีพประเพณี ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่ที่รัฐส่วนกลางและนานาชาติจับตามองเป็นพิเศษ เนื่องจากพื้นที่นี้มีการลักลอบนำเข้าสู่สัตว์ป่าเพื่อไปจำหน่ายในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย รวมทั้งเป็นพื้นที่ทางผ่านในการส่งออกสัตว์ป่าไปยังประเทศเพื่อนบ้าน

อย่างไรก็ดี แม้ว่ากฎหมายเกี่ยวกับอนุสัญญาไซเตสในประเทศไทยจะถูกนำมาปฏิบัติโดยเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลาง โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องนำมาใช้ในการควบคุมตรวจตราสัตว์ป่าและพืชป่าตามด่านตรวจต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดน แต่ด้วยความเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์และเป็นพื้นที่ที่มีความทับซ้อนของกลุ่มอำนาจที่หลากหลาย อีกทั้งจากการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐไทยในพื้นที่ชายแดนที่มีหลากหลายหน่วยงาน และไม่ได้บูรณาการความร่วมมือร่วมกันในการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มข้นและตรงไปตรงมา นอกจากนี้การค้าขายสัตว์ป่าและพืชป่า แม้จะถูกมองว่าผิดกฎหมายในรัฐไทย แต่ในบริบทของสังคมลาวที่พึ่งลงนามเป็นสมาชิกในอนุสัญญาไซเตสเมื่อ พ.ศ. 2546 และในทางปฏิบัติยังไม่มี การบังคับใช้ทางกฎหมายในลาวอย่างเคร่งครัด ส่งผลให้เกิดเป็นช่องว่างทางกฎหมายของทั้งสอง

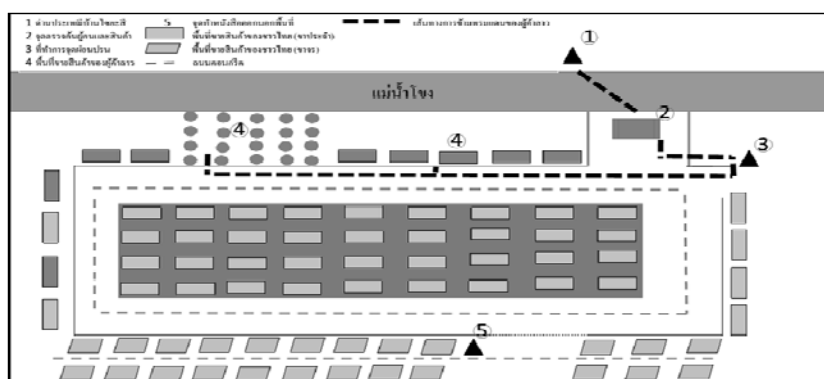
ประเทศ อีกทั้งยังเกิดช่องว่างจากการตีความกฎหมายที่เกี่ยวกับอนุสัญญาไซเตสของเจ้าหน้าที่รัฐในแต่ละระดับที่แตกต่างกันออกไป จึงส่งผลให้เกิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้าลาวในการใช้กลวิธีต่าง ๆ เพื่อการดิ้นรน ต่อรองเพื่อค้าขายสัตว์ป่าข้ามพรมแดน ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

สินค้าสัตว์ป่า: ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้าลาวในตลาดชายแดนบ้านหนองมน

ก่อนการเปิดจุดผ่อนปรนบ้านหนองมนอย่างเป็นทางการ ผู้คนทั้งสองฝั่งมีความสัมพันธ์แบบบ้านพี่เมืองน้อง การข้ามแดนจะผ่านช่องทางตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นช่องทางที่ผู้คนทั้งสองฝั่งโขงเดินทางข้ามไปมาโดยไม่มีการรับรองการข้ามแดนที่ถูกต้องตามกฎหมาย ในอดีตมีการค้าขายระหว่างหมู่บ้าน ส่วนใหญ่มักเป็นข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะข้าวสาร แต่ปัจจุบันข้าวสารกลายเป็นสินค้าต้องห้าม และเป็นสินค้าควบคุมที่ระบุว่าจะต้องมีการจดทะเบียนและผ่านพิธีการทางศุลกากรอย่างถูกต้อง

หลังจากการเปิดจุดผ่อนปรนบ้านหนองมน อย่างเป็นทางการเพื่อให้ผู้คนทั้งสองฝั่งทำการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในชีวิตประจำวันของผู้คนในพื้นที่ชายแดน มีการกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ วิธีการ วัน เวลา ประเภท และมูลค่าการค้าของการผ่อนปรนการค้า โดยมีสินค้าห้ามนำออก อาทิ ข้าวสาร น้ำมันเชื้อเพลิง แก๊สทุบอัด ฯลฯ อย่างไรก็ตามในพื้นที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ยังมีการอนุโลมให้สามารถนำข้าวสารข้ามไปยังฝั่งลาวได้ในปริมาณที่เหมาะสมกับการบริโภคในครัวเรือน ส่วนสินค้าห้ามนำเข้า อาทิ หอม กระเทียม ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีสินค้าห้ามนำเข้าสำคัญและเป็นเป้าหมายหลักในการปราบปรามให้ลดลงและหมดไปจากพื้นที่จุดผ่อนปรน คือ การห้ามนำเข้าสัตว์ป่าและพืชป่าที่ระบุไว้ตามอนุสัญญาไซเตส

ขั้นตอนการเดินทางข้ามแดนมายังตลาดชายแดนบ้านหนองมน ผู้ค้าลาวจะเดินทางออกจากบ้านในช่วงเช้าตรู่ก่อนเปิดจุดผ่อนปรน บางรายอาจใช้วิธีการเหมารถรับจ้างหรือบางรายอาจใช้รถส่วนตัวในการเดินทางมายังด่านประเพณีบ้านไชยะสีของฝั่งลาว จากนั้นผู้ค้าลาวจะทำการไปเจรจากับเจ้าหน้าที่ของประเทศลาวและเสียค่าธรรมเนียมในการออกหนังสือผ่านแดน เจ้าหน้าที่ลาวจะทำการตรวจค้นสิ่งของที่น่าออกจากประเทศลาว เมื่อผู้ค้าลาวเดินทางข้ามแดนมายังฝั่งไทยจะต้องนำกระเป๋หรือสิ่งของที่น่าติดตัวมาให้เจ้าหน้าที่รัฐไทยทำการตรวจค้น โดยหน้าที่ในการตรวจค้นสิ่งของมักเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดน ทหาร ตำรวจ ในบางครั้งอาจมีเจ้าหน้าที่จากอนุสัญญาไซเตสเฝ้าสังเกตการณ์และเจ้าหน้าที่จากด่านศุลกากร เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ร่วมกันในการตรวจค้น จากนั้นจึงจะทำการยื่นเอกสารผ่านแดนให้กับเจ้าหน้าที่รัฐไทย ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้านซึ่งสังกัดชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านเพื่อให้ประทับตราขาเข้า พร้อมทั้งจ่ายค่าเหยียบแผ่นดินที่ฝั่งไทยจำนวน 20 บาท เมื่อข้ามแดนมายังฝั่งไทยแล้วผู้ค้าลาวก็จะทำการจับจองพื้นที่ในบริเวณที่เรียกว่าเพิงหมาแหงนในการค้าขายสินค้าข้ามแดน โดยขั้นตอนในการเดินทางข้ามแดนเพื่อมาขายสินค้าสามารถแสดงให้เห็นดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การเดินทางของผู้คนและสินค้าข้ามแดน

ในการค้าขายสัตว์ป่าและพืชป่าข้ามพรมแดน ผู้ค้าลาวได้มีปฏิบัติการที่หลากหลาย ผู้เขียนได้จำแนกปฏิบัติการของผู้ค้าลาวออกเป็น 3 รูปแบบ ที่มีความเชื่อมโยงและมีความเคลื่อนไหวไม่สามารถแยกปฏิบัติการแต่ละรูปแบบให้แยกขาดจากกันได้ ดังจะกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปฏิบัติการต่อรองเชิงความหมายของการค้าขายสัตว์ป่า

ความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนไทย - สปป. ลาว ในพื้นที่บ้านหนองมนและบ้านไฮยะสึเกิดขึ้นมาอย่างยาวนานตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2504 ก่อนการรวมตัวกันเป็นอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในการค้าขายแลกเปลี่ยนสัตว์ป่าซึ่งเป็นสินค้าที่มีการจำหน่ายอย่างเปิดเผยแพร่หลาย และถือเป็นเรื่องปกติของผู้คนสองฝั่งโขง

ภายหลังจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกในอนุสัญญาไซเตส อนุสัญญาดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการตีความตามอำนาจรัฐว่าการค้าขายสัตว์ป่าและพืชป่าเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย ผู้ใดก็ตามที่มีการนำเข้าสินค้าที่ถูกระบุไว้ในบัญชีไซเตสเข้ามาในประเทศไทยถือว่ามีความผิดและต้องได้รับโทษตามกฎหมาย ในช่วงนี้การค้าขายสัตว์ป่าและพืชป่าของผู้ค้าลาวจึงมีความเสี่ยงในการติดต่อกับลูกค้า ผู้ค้าลาวบางรายได้รับผลกระทบต่องานได้ที่จะนำไปจนเจือจางครอบครัว อีกทั้งส่งผลกระทบต่อการค้าข้ามแดนในฝั่งไทยที่ซบเซาลง เนื่องจากผู้ค้าลาวที่ถูกสกัดกั้นในการค้าขายสัตว์ป่าและพืชป่า มักเป็นกลุ่มเดียวกันที่นำรายได้จากการขายสัตว์ป่าและพืชป่ามาใช้จ่ายใช้สอยเพื่อซื้อสินค้าในฝั่งไทยและนำกลับไปจำหน่ายหรือใช้สอยในครัวเรือน

อย่างไรก็ตามจากสภาวะการณ์ดังกล่าว ผู้ค้าลาวก็ไม่ได้ยอมจำนนต่อระเบียบกฎหมายที่เข้ามาควบคุมการค้าขายข้ามแดน จึงเกิดการดิ้นรนและต่อรองผ่านปฏิบัติการต่อรองเชิงความหมายเกี่ยวกับการค้าขายสินค้าประเภทสัตว์ป่าว่าเป็นการดิ้นรนทำมาหากินเพื่อเลี้ยงครอบครัวอย่างหนึ่ง และเป็นอาชีพประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนานก่อนการจัดตั้งจุดผ่อนปรนและก่อนที่ประเทศไทยจะมีการลงนามเป็นสมาชิก

ไซเตส การค้าสัตว์ป่าจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและเป็น
สิ่งหลีกเลี่ยงได้ยาก เนื่องจากคนในชนบทมีการพึ่งพาการหาสัตว์ป่าและพืชป่าเพื่อ
ดำรงชีพ การค้าสัตว์ป่าในมุมมองของผู้ค้าลาวจึงมีความหมายในฐานะสินค้าท้องถิ่น
ในตลาดชายแดน ดังคำบอกเล่าของ พี่สววย (นามสมมติ) ที่เล่าว่า

“...การขายของป่ามันก็เป็นอาชีพของเราละ เป็นอาชีพ
ประเพณีเลยก็ว่าได้ เพราะทำมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ
จนมาถึงรุ่นพี่ เราก็ขายเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายใน
ครอบครัว ไม่ได้ขายเป็นขบวนการแบบที่เขามอง...”

[Interview Suay (alias) 2018]

การค้าขายสัตว์ป่าของผู้ค้าลาวข้ามพรมแดนที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงในส่วนนี้จึง
เกี่ยวข้องโดยตรงกับสัตว์ป่าที่ผิดกฎหมายตามอนุสัญญาไซเตสและมีการลักลอบนำ
ข้ามพรมแดนมาจำหน่ายในพื้นที่ตลาดชายแดนทั้งในรูปแบบที่มีชีวิตและซากสัตว์
โดยบางกรณีอาศัยความร่วมมือระหว่างผู้ค้าลาวกับเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น ผ่านการใช้
สายสัมพันธ์ของการเป็นบ้านพี่เมืองน้องและความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ใกล้ชิดกันเพื่อเอื้อ
ให้ผู้ค้าลาวสามารถนำสินค้าประเภทดังกล่าวข้ามแดนมาเพื่อจำหน่ายให้กับผู้บริโภค
บางกลุ่มที่นิยมบริโภคของป่า

จากการที่ผู้เขียนได้ทำการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล สังเกตเห็นว่า ในช่วง
เช้าตรู่ของวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นวันที่มีตลาดลาว บริเวณด่านตรวจคัดกรองผู้คน ซึ่งเป็น
พื้นที่ทำการจุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงประมาณ 50 เมตร ในวันที่มี
ตลาดชายแดนพื้นที่ดังกล่าวจะเต็มไปด้วยชาวลาวจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นผู้ค้าลาวที่
นำสินค้ามาจำหน่าย และมีชาวลาบบางกลุ่มที่ข้ามมาซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค ข้ามมา
เยี่ยมญาติ หรือข้ามมาด้วยวัตถุประสงค์อื่น ๆ ในช่วงนี้จะมีเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายเข้ามา
ควบคุมตรวจตราผู้คนและสินค้าอย่างเข้มงวด อาทิ ทหาร ตำรวจ จะมีหน้าที่ตรวจค้น

ผู้คนและสิ่งของ ส่วนเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น เช่น เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าหน้าที่อาสาสมัครติดดินแดน จะทำหน้าที่ในการบันทึกข้อมูล บุคคลรวมทั้งตรวจเอกสารผ่านแดน โดยในบางช่วงจุดผ่อนปรนบ้านหนองมน จะถูก สุ่มตรวจสินค้าจากเจ้าหน้าที่ด่านศุลกากร เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และเจ้าหน้าที่จากองค์กร ระหว่างประเทศด้านอนุสัญญาไซเตส เป็นต้น

ในการข้ามแดนเพื่อนำสินค้ามาขาย ผู้ค้าลาวกลุ่มนี้มีต้นทุนในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะต้นทุนในการกว้านซื้อสินค้าทั้งสัตว์ป่าและพืชป่า เนื่องจากปัจจุบันผู้ค้าลาว ไม่ได้เป็นคนไปหาสินค้าเอง แต่ทำการติดต่อซื้อขายกับนายพรานที่เป็นคนในหมู่บ้าน มาอีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้ในการข้ามแดนจะต้องมีค่าใช้จ่ายขั้นต่ำประมาณ 300 บาท ไว้สำหรับจ่ายค่าเรือ 60 บาท ค่าเหยียบแผ่นดินฝั่งลาว 60 บาท ค่าเหยียบแผ่นดินฝั่ง ไทย 20 บาท ค่าจ้างรถจากด่านประเพณีบ้านไชยสีเพื่อกลับบ้าน 100 บาท ค่าซื้อ เครื่องหรือข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือนประมาณ 200 - 300 บาท ถ้ามีสินค้าจำนวนมากจะต้องจ้างกั๊กอีกส่วนหนึ่ง ผู้ค้าลาวจะข้ามมาฝั่งไทยและขึ้นฝั่งมาติดต่อกับ เจ้าหน้าที่ล่องหน้า จากนั้นจึงให้ “กั๊ก” ซึ่งเป็นชื่อเรียกจากคนในพื้นที่ที่ใช้เรียก แรงงานรับจ้างแบกของในจุดผ่อนปรน กั๊กเป็นกองทัพมดในการนำสัตว์ป่าขึ้นมาให้ ผู้ค้าลาว นอกจากช่องทางแรกที่กล่าวมาข้างต้น ผู้ค้าลาวยังใช้การติดต่อผ่านมือถือกับ เจ้าหน้าที่เพื่อสอบถามสถานการณ์ภายในพื้นที่ล่องหน้า หากมีความปลอดภัยก็จะนำ สินค้าขึ้นฝั่งด้วยตัวเอง โดยการนำใส่เป้สีทึบสะพายข้าง เป็นการ “ตบตา” เจ้าหน้าที่ รัฐรูปแบบหนึ่ง จากนั้นจึงทำการขนส่งเพื่อจำหน่ายให้กับลูกค้าที่เป็นชาวไทยวันละ ประมาณ 3 รอบ กลวิธีการนำสัตว์ป่าข้ามพรมแดนไม่ได้มาในรูปแบบที่มีชีวิต แต่มา ในรูปแบบซาก (เนื้อ) หรือแปรรูปมาในรูปแบบของส้ม เช่น ส้มฟาน (แก้ง) ส้มแลน (ตะกวด) เป็นต้น รายได้จากการค้าขายสัตว์ป่าในวันที่มีตลาดชายแดนแต่ละครั้ง ประมาณ 5,000 – 10,000 บาท แต่ปัจจุบันที่มีการเข้มงวดในการตรวจตราและ

จับกุมทำให้ผู้ค้าลาวมีรายได้จากการค้าขายสัตว์ป่าลดลงเหลือประมาณหลัก 1,000 บาท

จากความทับซ้อนกันของอำนาจรัฐ ทำให้ผู้ค้าลาวได้อาศัยช่วงเวลาที่เจ้าหน้าที่รัฐมีการตรวจตราไม่เข้มข้น และอาศัยความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น ที่ให้ความหมายว่าการค้านั้นเป็นการค้าในปริมาณน้อยเพื่อการดำรงชีพ เพื่อให้สามารถนำสัตว์ป่าข้ามพรมแดนได้ในปริมาณน้อยและไม่ให้เข้าข่ายของการค้าเป็น ขบวนการ ถ้าหากมีเจ้าหน้าที่รัฐจากส่วนกลาง อาทิ เจ้าหน้าที่ศุลกากร เจ้าหน้าที่กรม ป่าไม้ เข้ามาในพื้นที่จะมีการตรวจตราที่เข้มงวดมากขึ้น อย่างไรก็ตามหากมีเพียง เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นในการควบคุมตรวจตราก็จะมีความผ่อนปรนอนุโลมกันได้ ดัง คำกล่าวของ พ่อพงษ์ (นามสมมติ) เจ้าหน้าที่จุดผ่อนปรน ที่ว่า

“...การค้าขายของป่ามีมายาวนานมาก แม้ว่าตอนนี้จะ กลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย แต่เราก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะมันจะกระทบต่อความสัมพันธ์อันดีที่มีมา ยาวนาน เราก็เห็นแก่ความเป็นบ้านพี่เมืองน้องสินค้า บางอย่างถ้าปริมาณไม่มากเป็นการค้าขายเพื่อยังชีพก็มี การอะลุ่มอล่วยเพราะไม่เข้าข่ายค้าเป็นกระบวนการ เราก็อนุโลมได้ เพราะเขาค้าเพื่อดำรงชีวิต มันคืออาชีพ ของเขา ส่วนใหญ่ด้านนี้จะเน้นเรื่องยาเสพติดมากกว่า สินค้าอื่น ๆ ...”

[Interview Sompong (alias) 2018]

อย่างไรก็ตาม หากมองในมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลาง กลับมองว่า การค้าสัตว์ป่าและพืชป่าเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย ทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่ดีต่อสายตา โลก จะต้องมีการป้องกันและปราบปรามอย่างเข้มงวด พื้นที่แห่งนี้มักได้รับแจ้งจาก

ส่ายว่ามีการลักลอบนำสัตว์ป่าและซากสัตว์ป่าคุ้มครองจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาขายอยู่เป็นประจำ ในบางครั้งจะมีการสนธิกำลังกับหน่วยข้างเคียงเข้าทำการตรวจสอบ ซึ่งระหว่างเข้าทำการตรวจพบสัตว์ป่าและซากสัตว์ รวมทั้งกล้วยไม้ป่าวางขายอยู่ตามแผง ผู้ที่เป็นเจ้าของสินค้าเมื่อเห็นเจ้าหน้าที่มักจะอาศัยช่วงชุลมุนหลบหนี ในมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางเห็นว่าการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่อย่างต่อเนื่องทำให้การลักลอบนำเข้าสัตว์ป่าและซากสัตว์ป่าคุ้มครองจากประเทศเพื่อนบ้านมีจำนวนและปริมาณลดลง ดังคำกล่าวของ คุณอริวัฒน์ (นามสมมติ) เจ้าหน้าที่จุดผ่อนปรน ที่ได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า

“...พื้นที่นี้เป็นพื้นที่เหมาะในการสร้างผลงานมากมาย
นะ ใครอยากเลื่อนขั้นก็ให้ส่ายมาสอดแนมเพราะมีสัตว์
ป่าเข้ามาประจำ หนึ่ทันบ้างหนึ่ไม่ทันบ้างก็ว่ากันไป แต่
ส่วนกลางเขาก็กำชับให้เข้มงวดแหละ เขาอยากให้มี
ลดลง แต่ในความเป็นท้องถิ่นเราก็ก่อนจะเข้มงวดมากไม่ได้”

[Interview Atiwat (alias) 2018]

จากที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นเงื่อนไขในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกอนุสัญญาไซเตสที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความหมายที่มีต่อสินค้าประเภทสัตว์ป่า ทั้งนี้ แม้ว่าความหมายของ “สัตว์ป่า” จะถูกเปลี่ยนแปลงจากการเป็นสินค้าประเพณี สู่การถูกนิยามความหมายใหม่ให้กลายเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย หรือ “กลายเป็นสินค้าต้องห้าม” ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ขององค์การระหว่างประเทศที่ส่งผ่านแนวทางการปฏิบัติดังกล่าวมาสู่รัฐในระดับชาติและระดับท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่ อย่างไรก็ตามในการนิยามความหมายของสินค้าประเภทเดียวกันกลับมีมุมมองที่แตกต่างกันระหว่างผู้ค้าลาว เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น เจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลาง และเจ้าหน้าที่จากเลขาธิการไซเตส จากมุมมองที่เกี่ยวกับสัตว์ป่าที่แตกต่างกันจึงเป็น

ช่องว่างที่เอื้อให้ผู้ค้าลาวมีพฤติกรรมการต่อรองกับยุทธศาสตร์ของรัฐ จนทำให้ผู้ค้าลาวมีพฤติกรรรูปแบบอื่น ๆ เกิดขึ้นตามมา

2. พฤติการปิดบังอำพราง

ผลจากการต่อรองเชิงความหมายของสัตว์ป่าข้ามพรมแดน ทำให้ผู้ค้าลาวมีการดิ้นรนในการทำการค้าขายสัตว์ป่าและพืชป่า จนเกิดเป็นพฤติการปิดบังอำพราง ซึ่งเกิดขึ้นกับผู้ค้าลาวที่นำสินค้ามาวางจำหน่ายที่เพิงหมาแหงนในพื้นที่ตลาดชายแดน ในช่วงที่เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาควบคุม ตรวจตราการค้าขายอย่างเข้มงวด โดยผู้ค้าลาวกลุ่มนี้จะมีกลวิธีในการหลบหลีกให้รอดพ้นจากการตรวจตราของเจ้าหน้าที่รัฐ เห็นได้จากการใช้กลวิธีในการวางสินค้าที่ผู้ค้าลาวรายย่อยมักจะวางสินค้าที่ขายได้ทั่วไปไว้บังหน้าและปิดบังสินค้าสัตว์ป่าที่ผิดกฎหมายไว้ สินค้าที่นำมาจำหน่ายส่วนใหญ่จะมาในรูปแบบของซากที่แยกชิ้นส่วนหรือบางกรณีก็แปรรูปมาเพื่ออำพรางสินค้า เช่น ส้มฟาน (แก้ง) ส้มแลน (ตะกวด) หากลูกค้าสั่งซื้อก็สามารถขายให้ได้ ผู้ค้ากลุ่มนี้มักมีความสัมพันธ์ที่สนิทสนมกับเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่จุดผ่อนปรน ในบางช่วงเวลาที่เจ้าหน้าที่รัฐมีการตรวจตราอย่างเข้มงวด ในบางครั้งเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นจะแจ้งข่าวสารให้กับกลุ่มผู้ค้าลาวที่มีการลักลอบนำเอาสัตว์ป่า พันธุ์กล้วยไม้ให้ทราบล่วงหน้าในกรณีที่มีการสุ่มตรวจ ให้ลดการนำเข้าหรือยังไม่ให้นำเข้ามา แต่เมื่อเวลาผ่านไปจะมีการนำเข้าโดยปกติ อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางก็มีการปรับยุทธศาสตร์ในการเข้ามาตรวจตราพื้นที่ โดยไม่แจ้งให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับทราบความเคลื่อนไหว หากมีเจ้าหน้าที่รัฐเข้าตรวจค้นเพิงขายสินค้า ผู้ค้าลาวกลุ่มนี้ก็ต้องเอาตัวรอดด้วยตนเอง โดยมักจะอาศัยช่วง “ซุลมุน” ในการมีหูไว ตาไว เพื่อให้สามารถหลบหนีหรือไหวตัวได้ทันทั่วทั้งที่ หรือหากไม่สามารถหลบหนีจากการจับกุมได้ ผู้ค้ากลุ่มนี้ก็มักจะอ้างว่า สินค้าชิ้นนี้ไม่ใช่ของตน มีคนฝากมาขาย หรืออ้างว่า ไม่รู้ว่าสินค้า

นั้นผิดกฎหมาย นอกจากผู้ค้าลาวจะใช้กลวิธีการตบตาเจ้าหน้าที่รัฐแล้ว ผู้ค้าลาวยังมีกลวิธีการตบตาผู้ซื้ออีกด้วย ดังคำบอกเล่าของป่าทอง (นามสมมติ) เล่าว่า

“...การซื้อสัตว์ป่า เราจะสังเกตลักษณะที่มันจะรู้ได้ว่าใครเป็นแม่ค้าลาว จากนั้นจึงจะใช้การกระซิบเบา ๆ ในการถามหาสัตว์ป่าที่ต้องการ บางรายถ้าเขามี เขาก็จะซ่อนไว้ แล้วนำมาใส่ถุงเป้สะพายสีทึบใส่ให้ เราก็สะพายได้ทั่วไม่มีใครจับตา แต่ถ้าเขาไม่มี เขาก็จะบอกให้รอก่อน เดี่ยวเอามาให้ แล้วเขาก็เอาเข้ามาให้ ราคา ก็แพงนะ กิโลละหลายร้อย...”

[Interview Tong (alias) 2018]

จากคำกล่าวข้างต้นของผู้ซื้อสะท้อนให้เห็นถึงกลวิธีในการซื้อขายสัตว์ป่าที่เกิดขึ้นทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายผู้ค้าลาวที่จะต้องซ่อนสินค้าไว้และจะนำมาขายตามใบสั่งเท่านั้น ส่วนผู้ซื้อเองก็ต้องมีกลวิธีในการซื้อสินค้าโดยใช้การกระซิบมากกว่าการพูดแบบเสียงดังโจ่งแจ้ง นอกจากนี้ยังพบว่า ในการค้าขายสัตว์ป่าของผู้ค้าลาวมักจะมีกลวิธีในการเลือกลูกค้า โดยจะหลีกเลี่ยงการขายสัตว์ป่าให้กับบุคคลที่แต่งตัวดีมีบุคลิกที่ดี เพราะมีความห่วงเกรงว่าจะถูกล่อซื้อจากเจ้าหน้าที่รัฐ ดังคำกล่าวของพ่อประสงค์ (นามสมมติ) ผู้บริโภคชาวไทย ได้เล่าว่า

“...บางวันนี้ก็อยากกิน เราก็ไปถามเขาว่ามีไหม เขาก็บอกไม่มี แต่พอเรากลับมาแล้วใช้ให้คนงานไปซื้อกับแม่ค้าคนเดียวกัน ปรากฏว่าได้มา ก็แปลว่า เขาก็มีความระวังตัวอยู่พอสมควร ถ้าลูกค้าแต่งตัวดี ผู้ค้าลาวกลุ่มนี้มักจะไม่นำมาให้ ในขณะที่ลูกค้าที่แต่งตัวแบบชาวบ้านธรรมดาจะได้รับความไว้วางใจในการขาย

สินค้าให้มากกว่า...”

[Interview Prasong (alias) 2018]

3. ปฏิบัติการตลาด (ใกล้) วาย

พอถึงช่วงสายหรือช่วงตลาดใกล้วาย ผู้เขียนได้ยินเสียงพูดคุยระหว่างผู้ค้าลาวกับเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นสนทนากันว่า “จะเอาเข้ามาได้หรือยัง” ผู้เขียนสังเกตอยู่นานด้วยความสงสัยว่า สินค้าคืออะไร สินค้าคืออะไร สัตว์ป่าหรือไม่ จากการสังเกตสินค้านั้นเป็นสัตว์ป่า ปฏิบัติการของผู้ค้าลาวกลุ่มนี้จะเป็นคนละกลุ่มกับผู้ค้าลาวที่เข้ามาขายสินค้าในเฟิงหมาแห่งนี้ เนื่องด้วยผู้ค้ากลุ่มที่ขายสินค้าในเฟิงหมาแห่งนี้มักจะเดินทางข้ามแดนในช่วงเช้าตรู่เพื่อจับจองพื้นที่ในการทำการค้า อีกทั้งปฏิบัติการนี้จะมีความแตกต่างจากงานวิจัยเกี่ยวกับปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่ส่วนใหญ่มักจะอาศัยช่วงหลุมานในการมีปฏิบัติการ แต่ปฏิบัติการนี้จะเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผู้คนไม่พลุกพล่าน การที่มีผู้คนข้ามแดนเบาบางหมายความว่าจำนวนเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางในการควบคุม ตรวจตราพื้นที่ก็จะเบาบางตามไปด้วย ปฏิบัติการนี้จึงมักเกิดในช่วงเวลาประมาณ 11.00 น. - 15.00 น. ในวันอาทิตย์ที่มีตลาดชายแดน เนื่องจากความเข้มงวดในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐจะแตกต่างจากช่วงเช้าของการเปิดจุดผ่อนปรน ซึ่งจะมีการตรวจตราอย่างเข้มงวดโดยเจ้าหน้าที่จากหลายหน่วยงาน ทั้งเจ้าหน้าที่จากส่วนกลาง เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น และผู้แทนจากสำนักเลขาธิการไซเตสที่เข้าร่วมสังเกตการณ์และตรวจตราการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนของผู้คนและสินค้าในตลาดชายแดนบ้านหนองมน ช่วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นช่วงเวลาและโอกาสที่เหมาะสมที่เอื้อให้ผู้ค้าลาวนำสินค้าสัตว์ป่าข้ามพรมแดนมาจำหน่ายให้กับลูกค้าที่มีการสั่งซื้อโดยตรง

เมื่อเข้าสู่ช่วงเวลา 10.00 น. เป็นต้นไป ผู้คนที่เคยพลุกพล่านในบริเวณหน้าด่านชายแดนจะเบาบางลง เนื่องจากเป็นช่วงที่ตลาดใกล้วาย และเป็นช่วงเวลาที่ชาว

ลาวส่วนใหญ่ได้เดินทางกลับภูมิลำเนา ช่วงเวลานี้เองที่เป็นโอกาสให้ผู้ค้าลาวสามารถนำสินค้าประเภทสัตว์ป่าข้ามพรมแดนมายังจุดผ่อนปรนได้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ส่วนกลางและเจ้าหน้าที่จากอนุสัญญาไซเตสได้ทยอยออกไปจากพื้นที่ เหลือเพียงเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นที่มีความสนิทสนมและรู้จักกันเป็นอย่างดีกับผู้ค้าลาว ด้วยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับช่องว่างของรัฐในการควบคุมจัดการพื้นที่ตลาดชายแดน จึงเอื้อให้ผู้ค้าลาวมีโอกาสในการต่อรอง และดิ้นรนเอาตัวรอดผ่านการค้าขายสัตว์ป่าในพื้นที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ดังที่ นางสาวอน (นามสมมติ) ผู้ค้าลาว ได้เล่าว่า

“...การค้าสมัยนี้ยุ่งยากมาก ทำแบบเปิดเผยเหมือนในอดีตก็ถูกจับ ถ้าไม่ขายก็ไม่ต้องเอาอะไรกิน ขายของสมัยนี้เราต้องทำหลบ ๆ ซ่อน ๆ เราก็เลยต้องหาช่วงเหมาะที่มีเจ้าหน้าที่น้อย ๆ และต้องเป็นเจ้าหน้าที่ที่รู้จักกัน จึงจะสามารถพูดคุยต่อรองกันได้ เราถึงจะกล้าเอาเข้ามา...”

[Interview Sorn (alias) 2018]

อย่างไรก็ตามแม้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นจะเป็นเครือข่ายการค้าสำคัญกับผู้ค้าลาว แต่เจ้าหน้าที่รัฐไทยยังคงพยายามดำรงบทบาทในการเป็นผู้รักษากฎหมาย โดยมีการต่อรองและมีนัยยะของการข่มขู่ผู้ค้าลาว ในกรณีที่ผู้ค้าลาวไม่ปฏิบัติตามคำสั่งจากเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น ดังที่ นายอิทธิวัฒน์ (นามสมมติ) ได้เล่าว่า

“...เราก็อนุโลมให้ละนะ แต่ถ้าเขาทำให้มันประเจิดประเจ้อเกินไป เราก็จะบอกเขาว่า ถ้าเจ้า (เธอ) บอกไม่ฟัง บอกว่าอย่าฟังเอาเข้ามาและเจ้ายังเอาเข้ามา ข้อย (ฉัน) จะไม่ให้เอามาขายอีก เวลาบอกก็ให้ฟัง อย่าทำประเจิดประเจ้อ...”

[Interview Atiwat (alias) 2018]

ในขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นก็มีบทบาทสำคัญในการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลาง ในเรื่องการขอให้เจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางไม่ลงมาตรวจตราพื้นที่ตลาดขายแต่นบ่อยครั้งเกินไป ดังที่ พ่อสมพงษ์ (นามสมมติ) ได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า

“...บางครั้งไซเตสมาลงถี่มาก เดือนละสองสามครั้ง เรา
ก็พยายามต่อรองกับเขาว่า ให้มาเดือนละครั้งก็พอ ถ้า
มาบ่อยก็จะกระทบกับความสัมพันธ์ทั้งสองฝั่ง สงสาร
พ่อค้าแม่ค้า เขาก็ไม่รู้จะเอารายได้มาจากไหน เขาก็ทำ
เพื่อยู้งานของเขา...”

[Interview Sompong (alias) 2018]

จากที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น ที่แม้จะรับรู้ว่าการค้าขายสัตว์ป่าเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย แต่สามารถละมุนละม่อมให้ได้ ในกรณีที่เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นมองว่าเป็นการค้าเพื่อการดำรงชีพ มีการขนส่งจำนวนไม่มาก ไม่ถือว่าเป็นค้าแบบขบวนการค้าสัตว์ป่าข้ามชาติตามที่รัฐส่วนกลางมีความพยายามที่จะปราบปราม ดังคำกล่าวของ พ่อสมศรี (นามสมมติ) ที่ได้เล่าว่า

“...สินค้าบางอย่างถ้าปริมาณไม่มากเป็นการค้าขายเพื่อ
ยังชีพก็มีการละมุนละม่อมกันไป เพราะเขาค้าเพื่อ
ดำรงชีวิต หากหน่วยงานเบื้องบนมีคำสั่งให้เข้มงวด
กดดัน ก็จะต้องมีการว่ากล่าว ตักเตือน ไม่ให้ทำ
ประเจิดประเจ้อ...”

[Interview Samak (alias) 2018]

ในส่วนกลวิธีในการขนส่งสัตว์ป่าและพืชป่าข้ามพรมแดนมายังจุดผ่อนปรนในช่วงตลาดใกล้จะเกิดขึ้นในสามลักษณะด้วยกัน คือ

3.1) สินค้าติดตัวมากับตัวผู้ค้าลาว จะเป็นการนำสินค้าใส่กระเป๋าสพายเป้ที่มีสีทึบ และตัวสินค้าจะห่อด้วยหนังสือพิมพ์หลายชั้นจากนั้นผู้ค้าลาวจะต้องนำสินค้าส่วนหนึ่งมาเป็น “ค่าน้ำ” “สินน้ำใจ” “ภาษีน้ำใจ” ให้กับเจ้าหน้าที่ที่ประจำด่าน ในบางกรณีอาจจะจ่ายเป็นตัวเงิน จากนั้นจึงจะนำสินค้าไปจำหน่ายให้กับผู้บริโภคในลำดับต่อไป

3.2) ผู้ค้าลาวมาก่อน สินค้าตามมาทีหลัง กลวิธีนี้ผู้ค้าลาวบางรายจะมีการว่าจ้างให้แก๊งเป็นคนนำสินค้าขึ้นมายังฝั่งไทย แก๊งจึงมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลสินค้าให้มีความปลอดภัยและรอดพ้นจากสายตาเจ้าหน้าที่รัฐ ในขณะที่ผู้ค้าลาวจะต้องเดินทางมายังที่ทำงานจุดผ่อนปรนเพื่อติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นไว้ล่วงหน้า เพื่อสร้างความมั่นใจว่าสถานการณ์ในพื้นที่ตลาดชายแดนมีความปลอดภัยและรอดพ้นจากการสอดส่องดูแลจากเจ้าหน้าที่รัฐกลุ่มอื่น ๆ สินค้าที่แก๊งเป็นผู้ดูแลจึงจะถูกขนมาบนฝั่งไทยและส่งให้กับเจ้าของสินค้าเพื่อจำหน่ายให้กับผู้บริโภคต่อไป โดยในมุมมองของแก๊ง ตามคำกล่าวของพ่อธง (นามสมมติ) ที่เล่าว่า

“พ่อทำอาชีพนี้มาตั้งแต่ก่อนเปิดจุดผ่อนปรน ได้ขน
หมดทุกอย่างทั้งถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย
จนกระทั่งปัจจุบันเราก็ขนตามเขาว่าจ้าง เขาให้ขนมา
ให้เราก็ทำหน้าที่ของเรา โดยเราไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสีย
กับเขา ถ้าเจ้าหน้าที่มาว่าเรา เราก็จะบอกว่า เราแค่ทำ
หน้าที่ขนมา ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง ให้เขาไปเคลียร์
กันเอง”

[Interview Tong (alias) 2018]

กลวิธีนี้จึงสะท้อนให้เห็นบทบาทสำคัญของแรงงานแบกของที่ทำให้ผู้ค้าลาวบรรลุเป้าหมายในการนำสินค้าไปจำหน่ายให้กับผู้บริโภค

3.3) “การยัดไส้” มักเกิดขึ้นในลักษณะของการนำสัตว์ป่าใส่ในกระสอบปุย และอำพรางด้วยสินค้าประเภทอื่น เช่น การยัดไส้กับกระสอบเห็ดกระด้าง จากนั้นจึงนำสินค้าลงเรือข้ามแดนมายังฝั่งไทย โดยที่ตัวสินค้ากับเจ้าของสินค้าจะไม่ได้มาพร้อมกัน เพื่อป้องกันในกรณีที่ถูกตรวจตราสินค้า จะได้ไม่สามารถระบุถึงเจ้าของสินค้าได้

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า การเดินทางข้ามแดนของสินค้าประเภทนี้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขสำคัญในด้านความพิเศษของพื้นที่ ความเหมาะสมของช่วงเวลา จนนำไปสู่จังหวะและโอกาสในการค้าขายสินค้าสัตว์ป่า โดยเฉพาะการใช้ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่มีมาตั้งแต่อดีต รวมถึงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างผู้ค้าลาวกับเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น ที่มีผลทำให้กฎกติกาบางอย่างถูกลดทอนลง สิ่งสำคัญที่สุดในการข้ามแดนจึงเป็นการพูดคุย บอกกล่าว ตักเตือน ในกรณีที่ผู้ค้าลาวไม่เชื่อฟังเจ้าหน้าที่ หากเจ้าหน้าที่ทำการตักเตือนและผู้ค้าลาวไม่ทำตาม ในครั้งต่อไปผู้ค้าลาวรายนั้นก็จะไม่ได้รับการอำนวยความสะดวกหรือความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น ในการอนุญาตให้นำสินค้าประเภทสัตว์ป่าข้ามมาจำหน่ายในจุดผ่อนปรนได้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างผู้ค้าลาวกับเจ้าหน้าที่รัฐที่มีการปรับเปลี่ยนบทบาทกันในแต่ละช่วงเวลา ดังคำกล่าวของ พ่อสมัค (นามสมมติ) เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น ได้เล่าว่า

“...ยายคนนี้ข้ามมาสามรอบแล้ววันนี้ ถ้าเราบอกว่ายังไม่ให้นำขึ้นมา เขาก็ต้องเชื่อฟังเรา ไม่อย่างนั้นเราก็จะไม่ให้อามาขายอีก...”

[Interview Samak (alias) 2018]

คำกล่าวของเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในการต่อรองกับผู้ค้าลาวเพื่อควบคุมการค้าเนิ่นกิจกรรมการค้าที่รัฐส่วนกลางและเจ้าหน้าที่เลขาธิการไซเตสมองว่าเป็นสิ่งผิดกฎหมายไม่ให้เกิดขึ้นอย่างประเจิดประเจ้อ

เนื่องจากหากมีการค้าขายกันอย่างเปิดเผยโดยไม่เกรงกลัวกฎหมายแล้วนั้น ความเสี่ยงก็อาจจะเกิดขึ้นกับทั้งเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นและผู้ค้าลาว

บทสรุป

การเกิดขึ้นของโครงการความร่วมมือในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง นำไปสู่ความพยายามในการสร้างข้อตกลงของความร่วมมือระหว่างประเทศให้เป็นสากลในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอนุสัญญาไซเตสที่ประเทศสมาชิกในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้มีการลงนามในอนุสัญญาดังกล่าวเพื่อสร้างความเชื่อมั่นทางการค้าระหว่างประเทศให้เกิดขึ้นในสายตาของประชาคมโลก ซึ่งอนุสัญญาดังกล่าวได้กลายเป็นกฎเกณฑ์ทางการค้าแบบใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อการค้าระดับท้องถิ่น

ข้อค้นพบจากงานศึกษานี้จึงสะท้อนว่า การที่รัฐมุ่งเน้นหลักสากลในด้านความมั่นคงมาใช้ในการปราบปรามการค้าสัตว์ป่า พืชป่า ที่รัฐมองว่าเป็นการค้านอกระบบ หรือการค้าผิดกฎหมายเป็นภัยต่อความมั่นคง และส่งผลต่อภาพลักษณ์ทางลบของประเทศในสายตาของประชาคมโลกไม่อาจทำความเข้าใจสภาพปัญหาได้ครอบคลุม หรือการมองแบบแยกขั้วवादระหว่างอำนาจรัฐกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกระบบ อาจเป็นมุมมองที่ตื้นเขินมากเกินไป เนื่องจากในความเป็นจริงอำนาจรัฐล้วนไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อีกทั้งมุมมองดังกล่าวอาจละเลยช่องว่างของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอนุสัญญาไซเตสในประเทศไทย รวมทั้งช่องว่างที่เกิดจากการตีความทางกฎหมายที่รัฐส่วนกลางกับรัฐท้องถิ่นมักตีความกฎหมายอนุสัญญาไซเตสที่แตกต่างกัน ประกอบกับการที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมนมีความพิเศษในด้านพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะของความเป็นท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์ของผู้คนมาอย่างยาวนานและมีการทำการค้าขายอย่างเสรี ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมการค้าสัตว์ป่าในบางบริบทได้รับการผ่อนปรนหรือละเลย เพื่อให้อำนวยความสะดวกให้กิจกรรมการค้าสัตว์ป่า และพืชป่าข้ามพรมแดนสามารถดำเนินต่อไปได้ด้วยหลักของการอยู่รอดของผู้คนใน

ท้องถิ่น จึงทำให้ยุทธศาสตร์ของรัฐอยู่ในสภาวะกำกวมระหว่างความเข้มงวดและผ่อนปรน เนื่องจากรัฐที่เข้ามาควบคุมมีหลากหลายกลุ่มดังที่กล่าวไปข้างต้น ทำให้การใช้อำนาจมีทั้งการใช้ความเป็นทางการและใช้ความเป็นท้องถิ่นในการควบคุมกำกับดูแล เพื่อจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับผู้ค้าลาว

พื้นที่ชายแดนจุดผ่อนปรนบ้านหนองมนจึงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของปฏิสัมพันธ์และมีการปรับเปลี่ยนตามบริบทที่มีทั้งความขัดแย้ง การแลกเปลี่ยน การต่อสู้ต่อรอง และการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในหลายรูปแบบ เพื่อการดำรงชีพและผลประโยชน์ข้ามพรมแดน กลวิธีต่าง ๆ ที่ผู้ค้าชายแดนถกเถียงหาจังหวะ “เวลา” ซึ่งหมายถึง ช่วงเวลาเข้าสู่รัฐที่มีการเปิดจุดผ่อนปรนและมีการข้ามแดนของชาวลาวอย่างคับคั่ง ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ที่ควบคุมตรวจตราในพื้นที่ต้องมีความหนาแน่นและเข้มงวดตามไปด้วย ในขณะที่ช่วงเวลาตลาดใกล้วาย กลับเป็นเวลาที่เจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางมักจะออกไปจากพื้นที่จุดผ่อนปรน มีเพียงเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นที่ผู้ค้าลาวสามารถเจรจาตกลงระหว่างกันได้ ช่วงเวลาที่เหมาะสมจึงกลายเป็น “โอกาส” สำคัญที่ทำให้ผู้ค้าลาวมีปฏิบัติการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจข้ามพรมแดนที่เกี่ยวข้องกับการขนส่งสินค้าผิดกฎหมาย ซึ่งมีนัยยะของการตกลงต่อรองเรื่องผลประโยชน์ที่มีความซับซ้อนระหว่างอำนาจรัฐและผู้ค้าชายแดนที่สอดคล้องตามข้อเสนอของ Sangkhamanee (2012) อีกทั้งยังสอดคล้องกับข้อเสนอของ Walker (1999) ที่มองว่า แม้รัฐจะมีบทบาทในการควบคุมพื้นที่ชายแดน แต่ผู้ค้าชายแดนยังมีความเป็นผู้กระทำที่สามารถสร้างสรรค์ ตอบโต้ ต่อรอง ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ปรากฏการณ์ในพื้นที่ตลาดชายแดนจึงสะท้อนว่า ในการดำเนินกิจกรรมการค้าข้ามพรมแดนที่มีนัยยะของความผิดกฎหมายนั้น ไม่อาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมรู้เห็นในการกระทำของผู้ค้าลาว เนื่องจากการมีผลประโยชน์บางอย่างร่วมกัน เช่น ผลประโยชน์ในรูปแบบสินน้ำใจ หรือผลประโยชน์ในรูปแบบของสินค้าสัตว์ป่า ทำให้ผู้ค้าลาวมักมีเครือข่ายความสัมพันธ์

ทางการค้าผ่านความเป็นบ้านพี่เมืองน้อง และระบบอุปถัมภ์ที่เป็นสิ่งที่ฝังรากลึกในพื้นที่ชายแดนในการสร้างสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมการค้าสัตว์ป่าข้ามพรมแดนต่อไปได้

นอกจากนี้ข้อค้นพบจากงานศึกษายังได้มุมมองที่แตกต่างจากข้อเสนอของ Certeau ที่มองยุทธศาสตร์ของรัฐทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดเพียงอย่างเดียว แต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในจุดผ่อนปรนได้สะท้อนให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่รัฐมีหลากหลายกลุ่ม โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นที่ไม่ได้เป็นผู้ใช้อำนาจเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นผู้ที่มีการใช้กลวิธีทั้งการให้ความร่วมมือและการต่อรองทั้งกับเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางในด้านการให้ความร่วมมือเมื่อมีการตรวจตราพื้นที่ มีการต่อรองเชิงความหมายของการค้าขายสัตว์ป่าและการต่อรองด้านความถี่ในการเข้ามาตรวจตราพื้นที่ของเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางและในขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นก็มีการให้ความร่วมมือ การต่อรอง และการข่มขู่ในการใช้อำนาจกับกลุ่มผู้ค้าลาว โดยการข่มขู่มักจะเกิดขึ้นในกรณีที่ผู้ค้าลาวกระทำการอย่างประเจิดประเจ้อและไม่เชื่อฟังเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นก็อาจจะมีการข่มขู่ว่าถ้าหากผู้ค้าลาวไม่เชื่อฟังในครั้งต่อไปก็จะไม่อนุญาตให้นำสัตว์ป่าเข้ามาขายอีก เป็นต้น

จากปรากฏการณ์ข้างต้นทำให้ผู้เขียนเห็นว่า การค้าขายสัตว์ป่าและพืชป่าในพื้นที่จุดผ่อนปรนบ้านหนองมน ไม่อาจนำแนวคิดการจัดการที่เน้นความมั่นคงแนวคิดรัฐชาติเข้ามาเป็นศูนย์กลางในการจัดการพื้นที่ชายแดนได้เพียงอย่างเดียว เนื่องจากผู้เขียนเห็นว่า ในพื้นที่ชายแดนมีการกระทำการบางอย่างที่ละเว้นได้และละเว้นไม่ได้ควบคู่กันขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและโอกาสของทั้งผู้ค้าลาวและเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นในพื้นที่จุดผ่อนปรน และกิจกรรมบางอย่างอาจไม่สามารถนำมาตรากฎหมายหรือหลักการข้ามแดนแบบสากลที่มีความเป็นทางการมาใช้ได้เพราะยึดหลักการอะลุ่มอล่วย ซึ่งเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ดั้งเดิมของความเป็นเครือญาติรวมทั้งการมีเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้ค้าลาวกับเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นที่ได้เปิดช่องให้กิจกรรม

บางอย่างสามารถดำรงอยู่ได้ แม้ดูเหมือนว่าผิดกฎหมายจากมุมมองของรัฐชาติหรือกฎหมายภายใต้อนุสัญญาไซเตสแต่ในบริบทของความเป็นชุมชนท้องถิ่นชายแดนกลับถูกมองว่าเป็นวิธีการค้าตามประเพณีที่เป็นปกติทั่วไปจนกลายเป็นอัตลักษณ์หนึ่งที่ใช้ดึงดูดนักท่องเที่ยวที่นิยมบริโภคของป่าที่ครอบคลุมทั้งสัตว์ป่าและพืชป่า ดังนั้นการค้าสัตว์ป่าในพื้นที่ตลาดชายแดนจุดผ่อนปรนบ้านหนองมน แม้จะเป็นสิ่งที่ถูกเรียกว่า “เศรษฐกิจนอกระบบ” แต่กลับเป็นสิ่งที่ถูก “ยอมรับได้โดยชุมชน”

References

- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bunprakan, K. (2008). *Patibatkān nai chīwīt pračham wan khōng phū khā Mutsalim khām dēn pādangbēsā Thai - Mālēsīa* [Muslim Traders across Border: Their Everyday Life Practices in Padang Besar, Thailand - Malaysia Borderlands] (Ph.D. Thesis, Dissertation Thai Studies, Mahasarakham University).
- Certeau, Michel d. (1984). *The practice of everyday life (translated by Steven Rendall)*. Berkeley: University of California Press.
- Chenchaiyaphum, B. (2013). *Patibatkān nai chīwīt pračham wan khōng chāobān nai phūnthī thōngthīeo bān sawāng mīrang wang wīang khwēng wīang čhan SōPōPō. Lāo* [The practice of everyday life in tourism area at Ban Savang, Vangvieng Vientiane, Lao PDR.] (Master's Thesis, Mekong Studies, Khon Kaen University).
- Chinnak, S. (2012). *Rūam botkhwām prachum wichākān lumnam khōng suksā khrang thī sōng rawāng wan thī siphok - sippēt Phrutsačhikāyon sōngphanhārōihāsiphā Na Khwēng Sāla Wan SōPōPō. Lāo* [The Second Proceeding of Mekong Studies 16 - 18 November 2012 at Salavan, Lao PDR.]. Ubon Ratchatani: Ubon Ratchatani University.
- Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation. (2016). *Kīeokap CITES* [CITES]. Retrieved March 15, 2018, from <http://portal.dnp.go.th>.
- Government public relations department. (2016). *kānkhā chāidēn niyām khwāmmāl khwāmsamkhan* [Border trade definition meaning significance]. Bangkok: Thailand PRD.
- Kunpol, S. (2008). Patibatkan nai cheevit prajumwan [The practice of everyday life]. *Journal of Political Science*, 28(2), 113 - 141.

- Manisai, R. (2008). *Kān 'anuwat 'anusanyā saitēt khōng krom 'utthayān hēng chāt sat pā læ phan phūt*. [Convention on CITES of the Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation]. Bangkok: Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation.
- Northeastern Strategic Institute Khon Kaen University. (2004). *Rāingān kānsuksā chabap sombūn kānkhā tām nēo chāidēn khōng chāngwat nōng khā* [Final Report of the Border Trade along Nong Khai Province Border Line]. Bangkok: Ministry of Interior.
- Office of the National Security Council. (2016). *Lakkēn læ nēothāng kān patibat nai kānphičhāranā kān pēt chut phān dān praphēt tāng tāng* [Rules and guidelines for considering the opening of various types of border crossing points]. Retrieved January 12, 2019, from: <http://www.nsc.go.th>
- Pitipat, S. (2010). *Khētdēn / Phromdēn / Chāidēn* [Boundary / Frontier / Border]. Bangkok: Squeeze Company.
- Potisita, C. (2004). *Sāt læ sin hēng kānwičhai chēng khunnaphāp* (Phim khrang thī nung) [Sciences and Arts in Qualitative Research (1st ed.)]. Bangkok: Amarin Printing and Publishing.
- Promanus, K & Lapanun, P. (2017). Kān tōrōng patibatkān nai chīwit pračham wan læ 'amnāt nai talāt chāidēn Thai Kamphūchā kōranī suksā rēngngān khen rotrapchāng khonsong sinkhā chāo Kamphūchā talāt rōng klūa 'amphōe 'Aranyapra thēt chāngwatsakāo [Negotiations, Everyday Life Practices and Power in a Thai - Cambodian Border Market: A Case Study of Cambodian Cart Carriers in Rong Kluar Market, Aranyaprathet District, Sa Kaeo Province]. *Journal of Mekong Societies*, 13(3), 151 - 174.
- Sangkhamanee, J. (2012). Chum thāngkān khā kap kānsāng / salāi bēng phromdēn: mānutsayawitthayā parithat [Trading at Crossroad and the De / Re - territorialization of Borders: An Anthropological Review]. *Journal of Social Sciences, Chiang Mai University*, 24(1 - 2), 17 - 61.

- Santasombat, Y, (et al). (2005). *‘Amnāt Phūnthī læ ‘Attalak thāng chāttipphan: kāmūang watthanatham khōng rat chāt Thai* [Power, Space, and Ethnic Identities: Cultural Politics of Nation - State in Northern Thai Society]. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Sirikrai, S. (1999). *Kānphatthanā sēthakit læ kāmūang Lāo* [Economic and political development Laos]. Bangkok: Khop-fai.
- Solomon, R. (1970). Boundary Concepts and Practices in Southeast Asia. *World Politics*, 23, 1 - 23.
- Srethachau, C. (2009). Konlayut patibatkān nai chīwit pračham wan khōng rāngngān khām chāt chāk chāidāen Kamphūchā - Lāo thī tham ngān nai prathēt Thai phāitai krasāe kānphatthanā ‘anu phūmiphāk lumnam khōng [Tactics of everyday life practice of Cambodian - Lao migrant workers in Thailand in the context of Mekong regionalization]. *Journal of Mekong Societies*, 5(2), 23 - 44.
- Tathip, K. (et al). (2014). Talāt Chōng Chōm: ‘amnāt læ konlayut patibatkān khōng khon thōngthin bōriwēn phromdāen Thai - Kamphūchā [Chongchom Market: Power at Thai - Cambodian Border and Tactics of Everyday Life Practice]. *Journal of Social Research*, 37(1), 23 - 59.
- Taotawin, P. (2009). Phūnthī khōng kān damrong chīwit nai kānkā chāidāen: khētdāen rat phūnthī nai rawāng læ phūmisāt hāng kān khōpngam / tōtān [Lived space on border trade: territoriality, interstitial space and geography of domination / resistance]. *Journal of Liberal Arts Ubon Ratchathani University*, Mekong Studies Special Issue 1 - 27.
- Theerasasawat, S. (2009). *Chakkrawatniyom nūa mēnam khōng* [Imperialism over the Kong River]. Bangkok: Matichon.
- Walker, A. (1999). *The Legend of the Golden Boat: Regulation, Transport and Trade in North - Western Laos*. Australia: The Australian National University.

Interviewees

Atiwat (alias). Thai government officers. 21 October 2018.

Kam (alias). Nong Mon Village's Community Senior. 14 July 2018.

Kampa (alias). Nong Mon Village's Community Senior. 24 April 2018.

Moon (alias). Nong Mon Village's Community Senior. 24 April 2018.

Prasong (alias). Thai consumers. 17 October 2018.

Saijai (alias). Laotian Petty Traders. 21 October 2018.

Samak (alias). Thai government officers. 14 July 2018.

Sompong (alias). Thai government officers. 14 July 2018.

Sorn (alias). Laotian Petty Traders. 21 October 2018.

Suay (alias). Laotian Petty Traders. 14 October 2018.

Tong (alias). Load Carrying Workers. 14 July 2018.